

PSYCHOLOGIE POVOLÁNÍ

Dr. Alexandr Ivanov

Čím se zabývá psychologie povolání

Nauka o povolání může se vztahovati na rozličné momenty, související s povoláním. Může se zabývati výrobně-technologickou stránkou povolání, hospodářskými podmínkami a sociálním postavením jednotlivých povolání. Může dále zkoumat zdravotní podmínky povolání a vyšetřovati, jakých duševních schopností vyžadují od pracujícího a zjišťovati vlastnosti, které jsou nezbytné k tomu, aby povolání mohla býti úspěšně vykonávána.

Psychologie zkoumá povolání pouze po stránce duševní, to jest, snaží se zjistiti, jakých vlastností a schopností vyžaduje určité povolání po člověku a jakými psychickými funkcemi jsou podmíněny jeho výkony. Zkoumá tedy vnitřní předpoklady práce, které jsou určovány duševní konstitucí osobnosti. Psychologie povolání tvoří tedy nezbytnou složku psychotechniky.

Psychotechnika jakožto věda, která zjišťuje duševní schopnosti a vlastnosti člověka, aby umožnila jednotlivci nejproduktivnější uplatnění se v hospodářském životě společenského celku, setkává se v praxi s dvojím úkolem:*)

1. Vybírá pro určité povolání schopné jednotlivce — jest to psychotechnický výběr pro povolání. V tomto případě jest východiskem psychotechnického vyšetřování konkrétní povolání, pro které jsou hledány způsobilé síly.

2. Vybírá pro jednotlivce ono povolání, pro které se podle svých vlastností a schopností nejlépe hodí, jak tomu většinou jest v případě dorostu, který po absolvování státem předepsaných škol odchází do učení, aby se později uplatnil v hospodářském životě. V daném případě s hlediska metodického mluvíme o poradě pro volbu povolání. Podotýkáme, že proces porady při volbě povolání řídí se přirozeně mimo momenty psychologické i řadou jiných důležitých zřetelů. Východiskem vyšetřování jest zde jednatel, pro něhož hledáme buď jedno povolání nebo skupinu povolání, kde by se mohl co nejlépe uplatniti.

Vzhledem k těmto praktickým směrům psychotechnické práce má i psychologie povolání dvojí úlohu:

1. Má podati celkový přehled všech povolání se stanoviska duševních požadavků, jež se kladou na osobnost. Tento přehled musí býti uspořádán v systém, pořízený podle určitých psychologických hledisk. Jest to psychologická klasifikace povolání.

2. Má podati zevrubný psychologický rozbor jednotlivých povolání a vylíčiti ony duševní vlastnosti a schopnosti, jež vyžaduje povolání po jednotlivci. Zde jde o psychologickou analýsu povolání. Psychologická klasifikace povolání a psychologická analýsa povolání se stanoviska metodického navzájem těsně souvisejí. Skutečně úspěšná psychologická klasifikace povolání může býti provedena jen na základě dokonalé a výstižné znalosti psychologické struktury jednotlivých povolání, kterou nám může poskytnouti teprve psychologická analýsa povolání.

*) V podané definici zdůrazňuji zvláště slovo „uplatnění se“ oproti často užívanému výrazu „využití“, který má s hlediska sociálního neetický přízvuk, ježto psychotechnické zhodnocení jednotlivce má vedle cílů nadosobních též prospěti jednotlivci s hlediska hospodářsko-sociálního ve smyslu zajištění mu co největší spokojenosti ze své práce.

Pojem povolání. Povolání definujeme jakožto určitou, specialisovanou hospodářskou činnost, kterou člověk vykonává trvale a pravidelně. Rozlišujeme pojmy „povolání“ a „zaměstnání“. Již sám význam slova „povolání“ naznačuje jakési omezení se na činnost určitého druhu, a to ve smyslu býti k něčemu povolán. Zaměstnání však znamená práci člověka vůbec. Člověk, který pracuje, jest zaměstnán. Tato činnost není charakterisována známkou trvalosti a pravidelnosti určitého druhu práce. Stane-li se však nějaké zaměstnání trvalou a pravidelnou činností jednotlivce, nabývá pak tím význam povolání. Pojem „zaměstnání“ co do svého významu jest širší než pojem „povolání“. Nejlépe to vyjádříme, když řekneme, že každé povolání jest zaměstnáním, ale zaměstnání ještě není a nemusí býti vždy povoláním.

Na činnost v povolání možno pohlížeti s dvojího hlediska. První vychází od pracujícího jednotlivce, druhé od společnosti jakožto celku. Pro pracující subjekt není práce v povolání cílem sama o sobě, nýbrž souvisí těsně s jeho zájmy výdělečnými. S hlediska společenského celku jest možno povolání pokládati za sociální funkci jednotlivcovu. Na způsobech vykonávání těchto funkcí má společenský celek svůj kolektivní zájem. V sociálním a hospodářském životě se obě tato hlediska vzájemně pronikají a doplňují. Jest jisté, že činnost v povolání jest podmíněná nutností opatřovati si existenční prostředky. Tento výdělečný zřetel povolání jest velice důležitý v procesu lidské práce. Pro účel našeho pojednání musíme však zdůrazniti funkcionelně-psychologickou stránku povolání. Tato funkcionelní stránka jest výhradně podmíněna duševními vlastnostmi a schopnostmi jednotlivce, které určují kvalitu jeho výkonu v povolání.

V praktickém životě pohlíží se na povolání se stanoviska vnějšího; to znamená, že povolání se rozlišují a oceňují hlavně podle druhu a hodnoty práce nebo výrobků. Správný však názor o skutečné podstatě povolání poskytne nám teprve hledisko psychologické. Psychologie nemá na zřeteli vnější výsledek práce v povolání, nýbrž zkoumá pracovní proces toho kterého povolání po stránce funkcionelní, to jest, zjišťuje ony složky psychických vlastností pracujícího, které podmiňují úspěšný výkon. Vystihuje dále onen vnitřní psychický poměr, který se vyvíjí v povolání mezi člověkem a prací.

Pracovní výkon jest doprovázen jakožto nezbytnou složkou duševními pochody pracujícího, které se zdokonalují a upevňují stálým opakováním jedné a téže činnosti. Toto opakování jest charakteristické právě jen pro povolání. Abychom vystihli pravou podstatu povolání, musíme přihlížeti vždy k tomuto vnitřnímu duševnímu vztahu mezi člověkem a prací. Jiným psychologickým znakem povolání jest stalá cílesměrnost duševních pochodů pracujícího. Cílesměrnost ta řídí účelně celý pracovní proces, v němž každý jednotlivý výkon má svůj smysl jakožto prostředek k realizaci konečného cíle.

V důsledku činnosti v určitém povolání vzniká poznenáhlu zvláštní reakční usměrňenost osobnosti, což znamená, že člověk, má-li příznivé i vnější podmínky práce, jako pracovní prostředí, zdravotní opatření a pod., svému povolání přivyká a v něm poměrně nejlépe i nejraději pracuje a vyžívá se v něm po stránce citové a volní. To ovšem platí jen za předpokladu, že pracující jest v povolání skutečně na svém místě, to jest, že jeho vlastnosti a schopnosti zcela a nejprůměrněji vyhovují požadavkům jednotlivých výkonů povolání. Intensita vnitřního vztahu duševního mezi člověkem a povoláním není u každého povolání stejná a stoupá po většině se složitostí práce v povolání. Možnost vzniku tohoto vztahu vůbec závisí od osobních vlastností pracujícího. Tam, kde intensita vnitřního duševního vztahu jest menší, jest zároveň i přechod z jednoho povolání do druhého snazší. Nastala-li změna v povolání a nebyla-li vynucena přímo sociálními

a hospodářskými poměry nebo vnějšími podmínkami práce, tedy třeba hledati hlavní důvod této změny ve velmi slabém duševním kontaktu mezi člověkem a prací v povolání.

Z důvodů metodických jest účelné rozlišovati v povolání tři složky: 1. člověka — subjekt práce, 2. materiál práce, hmotný nebo abstraktní — objekt práce, 3. pracovní proces, jakožto pojítka mezi subjektem a objektem práce. Kulturním pokrokem společenským stoupala dovednost a schopnost člověka a tím rozšiřoval se okruh lidské činnosti na nové objekty. Současně byly vynalézány nové způsoby práce a dříve jednotný obor práce zdokonalením pracovních procesů rozpadl se na samostatné činnosti. Tak vznikala pozvolným, dlouholetým vývojem nová povolání. Jednotlivá povolání zůstávala po celá staletí ve svém složení stejnými a podléhala jen nepatrným změnám. Jiná zase prodělávala náhlé změny ve své struktuře. V důsledku stoupání životních potřeb a zdokonalování lidské dovednosti některá povolání upadají, jiná se rozvíjejí a jiná nově vznikají. Každé povolání sestává z určitých, navzájem souvisejících výkonů. Provádění těchto výkonů vyžaduje od člověka přiměřených duševních a tělesných vlastností. Ačkoliv může existovati určité přizpůsobení se subjektu k objektu práce v pracovním procesu, přece většinou způsoby práce a souhrn nutných výkonů určuje v povolání jeho objektivní složka — materiál a určité technicko-výrobní podmínky. Podmínky tyto lze přizpůsobiti pracujícímu jen do určité míry. I ty pracovní procesy, které jsou organizovány racionelně vzhledem k lidskému činiteli, odlišují se navzájem značně co do druhu a způsobu práce v různých oborech hospodářské činnosti. Každé povolání má jinak více méně stálou pracovní strukturu a proto zůstává nezbytným, aby subjekt práce — lidský činitel — se jí podřídil. Člověk si volí určité povolání s ustáleným již způsobem práce, jemuž se zaučuje a přizpůsobuje. Úspěch v povolání vyžaduje způsobilost člověka pro zvolený druh činnosti. Způsobilost tato se projevuje shodou individuálních vlastností s požadavky, jež klade práce a povolání. Různá povolání, která s hlediska objektu práce a výrobních podmínek se ustálila v hospodářském životě jako samostatné obory práce, pokládá psychologie se stanoviska funkcionelního za velmi příbuzné, ježto jejich vykonávání vyžaduje od subjektu práce — člověka — stejných vlastností a schopností. V rámci této příbuznosti jest možna snadnější změna povolání a snadnější přizpůsobování se novým druhům práce, které po stránce výrobní spadají do zcela odlišných oborů hospodářské činnosti.

Vzrůst počtu povolání těsně souvisel s hospodářským a sociálním vývojem společenským. V dřívějších dobách stavovského zřízení a cechovní výroby byly přesně stanoveny hranice pro výrobní práci a hospodářskou činnost vůbec. Jednotlivá povolání byla posvěcena tradicí a dědila se s generace na generaci. Pozdější uvolnění živností a doba moderního technického pokroku přinesly teprve mohutnou vzpruhu ku vzniku nových druhů průmyslové práce a hospodářské činnosti. Tím vznikala a ještě i nyní vznikají četná nová povolání. Ale současně pozorujeme i jiný důležitý zjev. Pokrok techniky přinesl téměř současně i mechanisaci průmyslových závodů a racionalisaci výrobních procesů, jež silně zapůsobily na dosavadní ustálená povolání. Celá řada povolání přizpůsobila se těmto změnám a pozměnila svou pracovní strukturu. Stroj přebíral důležité složky pracovních výkonů dělníka. V důsledku toho setkáváme se s míněním, že stírají se rozdíly jednotlivých povolání, a že každý jednotlivec, zdravý duševně a tělesně, může zastati činnost v kterémkoliv povolání. S hlediska psychologie práce nemůžeme plně sdíleti tyto názory. Pravdou jest jen to, že změnila a zjednodušila se struktura jednotlivých povolání, a že stroj osvobodil člověka od těžké, fyzické námahy. Oproti tomu nutí jej k námaze duševní a nezbytně vyžaduje určitých schopností, kterých dřívější práce požadovala mnohem méně, a třeba i vůbec ne. Moderní stroj vyžaduje určitého tempa práce, různých druhů pozornosti, rychlého a správného rozhodování, přesné hybné reakce, konstantního napětí pozor-

nosti atd. Velmi výstižně vyjádřil tento názor *Lahy* *) naznačiv, že moderní stroj místo aby byl v chodu řízen pohyby pracovníků, sám řídí jejich výkony a vnitřní činnost.

Účel psychologické klasifikace povolání. Již zběžný rozhled po hospodářském životě s jeho rozmanitými druhy práce svědčí o účelnosti roztrídění povolání ve větší přehledné kategorie. Až dosud slučovala a roztrídřovala se povolání jen na základě principu výrobně-technického. S takovýmto tříděním povolání setkáváme se ve statistických příručkách a v sociálním životě pozorujeme jeho vliv v instituci odborových organizací. — Potřebám psychotechniky ovšem takovéto třídění povolání nevyhovuje. Klasifikace povolání má nám podati takový přehled povolání, kde povolání jsou rozdělena na skupiny podle principu psychologického. Roztrídění, provedené podle zásad psychologických nám ukáže, že povolání určitého průmyslového oboru jsou příbuzna s povoláními jiného průmyslového oboru a naopak, že povolání průmyslových oborů, navzájem s hlediska výrobního souvisejících mají zcela odlišnou psychologickou strukturu. Psychologická klasifikace má být provedena tím způsobem, aby jednotlivá povolání byla spojena ve skupiny a kategorie podle zásady příbuznosti v nejdůležitějších psychických vlastnostech, požadovaných po pracujících.

Výhoda a důležitost této klasifikace povolání jest zvláště patrna v poradě při volbě povolání. Jak jsme se zmínili výše, řídí se porada při volbě povolání vedle momentu psychologického celou řadou jiných závažných zřetelů, jako výdělečnými vyhlídkami toho kterého povolání, tendencemi celkového hospodářského organismu a poměry na trhu práce, dále požadavky tělesné způsobilosti, momenty zdravotními a pod. Při poradě nestačí, aby psycholog vytkl jen jediné povolání, ježto ostatním zřetelům nemusí toto určité povolání vyhovovati. Jest třeba, aby naznačil několik povolání nebo i různých pracovních oborů či celou skupinu povolání, kterým uchazeč svými vlastnostmi psychickými stejně dobře vyhovuje. Tuto širší orientační možnost poskytuje teprve systém povolání, vypracovaný na základě psychologickém.

Duševní vlastnosti a povolání. V životě setkáváme se často se zjevy, kdy rodiče nebo příbuzní, vpozorovavše u dítěte bystrost a dovednost určitého druhu, ať již skutečnou nebo zdánlivou, domnívají se, že dítě se již projevuje na př. jako budoucí učitel, hudebník, výtvarný umělec, inženýr, advokát a pod. Takovýto zhusta předčasně pronášený úsudek přirozeně nemusí se krýti s pozdější skutečností. Pro nás má však hodnotu psychologického symptomu, a to tím, že ukazuje, jak lid spojuje určité duševní vlastnosti s určitým povoláním. Jinou ukázkou tohoto druhu můžeme často nalézt ve výrazech humoristického nebo ironického rázu, na př. „roztržitý jako profesor“ (rozuměj naopak: pro přílišné soustředění myšlenek na jednu věc nebo problém neuvědomuje si vedlejší popudy), „pedantický úředník“ atd. Připojování podobných atributů k jednotlivým povoláním jest výstižným projevem lidové psychologie a naznačuje správně, byť i svérázným způsobem, směr pro vědecké zkoumání problému. V naší době se všeobecně uznává, že každé povolání vyžaduje určitých duševních vlastností.

Souvislost tato není však tak jednoduchá a byvši nesprávně pochopena, zavedla nejednou mnohého člověka na jeho životní dráze na zcestí. Správné vysvětlení otázky souvislosti vlastnosti s povoláním může poskytnouti teprve zkoumání vědecké psychologie.

Onen úkaz, že některé psychické vlastnosti shledáváme u jednotlivců, kteří vykonávají určité povolání, můžeme vykládati několika způsoby:

1. Jednotlivec si zvolil určité povolání právě v důsledku oněch vlastností, jež má, a tyto jsou pro vykonávání dotyčného povolání nezbytné.

*) *J. M. Lahy*: L'apprenti. Psychologie professionnelle et sélection; v „Revue de la science du travail psychotechnique et organisation“, svazek 1., č. 1., březen 1929, str. 16.

2. Určitá vlastnost, která se uplatňuje v jednom povolání, může se stejně dobře uplatnit ve spojení s jinou vlastností, po případě několika vlastnostmi, i v jiných povoláních.

3. Některé vlastnosti mohou se vyvinouti v důsledku vykonávání povolání a jsou známkami způsobilosti k jeho provozování.

4. Jest možno též připustiti, že mnohé vlastnosti, které pozorujeme u jednotlivce, nepodmiňují vůbec ony psychické funkce, jež určují jeho způsobilost k vykonávání povolání.

Z uvedených úvah jest patrna složitost problému vztahu mezi duševními vlastnostmi a povoláním. Příčinná souvislost mezi vlastnostmi a povoláním jest podmíněna funkcionální povahou té které vlastnosti. Teleologický význam vlastností a jejich dynamická hodnota pro vykonávání povolání nejsou pojmy adekvátní. Otázka vlastností jest pro psychologii povolání zvláště důležitou. Proto dotkneme se jí alespoň v základních rysech, ovšem aniž bychom chtěli zabývat se vlastním problémem nadání, nýbrž jen v míře, nezbytné pro náš úkol.

Psychologický rozbor vlastností. Činnost člověka v povolání jest neustálým řetězem reakcí v širším smyslu, které tvoří jeho jednání. Předpokladem každého skutku jednání jsou vnitřní psychické procesy, které rozlišujeme podle jejich obsahové stránky. Proto mluvíme v psychologii o pozornosti, paměti, reprodukci, myšlení, o reakcích sensorických a motorických atd.

Při popisu takových jednoduchých nebo složitých funkcí duševních a při jejich charakterisování užívá se v psychotechnice vedle sebe pojmu vlastnosti, vlohy a schopnosti. Význam těchto pojmů nebývá často přesně rozlišován, avšak takové rozlišení jest důležité a má své jak teoretické odůvodnění, tak i praktické důsledky. Především jde o rozlišení znaků, jež jsou trvalými charakteristikami osobnosti od znaků, které takového významu nemají. Jednou z formálních podmínek duševních funkcí jest v psychologii pojem *disposice*,*) který hraje důležitou úlohu ve vysvětlení původu duševních rozdílů mezi jednotlivci. Míra a povaha nadání závisí od charakteru individuálních *disposic*. *Disposice* stanoví hranice vývojových možností člověka a stupeň jeho vzdělatelnosti a schopnosti cviku.

S *disposicemi* souvisejí pojmy vlastností, vlohy a schopností. Při rozlišování těchto pojmů zachováme základní stanovisko *Sternovo*.***) *Vlastnosti* jest třeba pokládati za stabilní *disposice*, které tvoří podstatu osobnosti a jen málo podléhají vnějším vlivům. *Vlohy* jsou labilní *disposice*, které se rozvíjejí během individuálního vývoje vlivem vnějšího působení.****) Jinak *disposice* prvního druhu jsou též nazývány vrozenými, druhé získanými (*Decroly, Christiaens*). Dlužno však podotknouti, že toto rozlišování *disposic* na vrozené a získané má jen relativní význam. Ačkoliv vlohy jsou podmínkami pro individuální duševní rozvoj osobnosti a vlastnosti podmínkami pro zachování převážně neměnného jádra osobnosti, přece oba tyto druhy *disposic* se neustále navzájem prostupují. Pojem schopnosti budeme používat, jak to činí i *F. Baumgartenová*,†) jen pro *disposice* potenciální a nerozvinuté, jež mohou býti vzdělávány a cvičeny, tedy ve stejném smyslu jako i vlohy.

Od pojmu „schopnosti“ dlužno v určitém smyslu odlišovati pojem způsobilosti. Třeba že v případě určitých schopností můžeme mluvit o způsobilosti člověka, nemusí v jiných případech způsobilý býti ještě schopným, ježto jeho pracovní

*) Podle *W. Sterna* jest *disposice* postulát schopnosti skutkové. *Disposice* jsou formální možnosti a tendence a nezbytné částečné podmínky duševních jevů. Mají chronický a potenciální charakter, jejich povaha jest psychofysicky neutrální, to jest mohou se obsahově uplatnit jak prostředky psychickými, tak i fysickými. — *William Stern: Die differenzielle Psychologie*, str. 23—24.

***) *W. Stern: Die differenzielle Psychologie*, str. 27.

****) U nás o *disposicích* viz: *F. Šeracký: Experimentální psychologie*, str. 109—111, r. 1926.

†) *F. Baumgarten: Die Berufseignungsprüfungen*, str. 38.

zdatnost může prameniti hlavně z jeho celkové konstituce tělesné a ne z jeho nadání duševního.

Vlastnosti a schopnosti lze rozlišovati podle několika hledisk. O kvalitivním dělení podle obsahové stránky funkcí zmínili jsme se již na začátku. Podle povahy složení rozeznávají se schopnosti elementární (na př. hmat) a složité (na př. myšlení). Pro psychologii povolání jest důležitým dělení schopností podle intenzity funkcí. Každá schopnost má v životě osobnosti své zvláštní teleologické poslání. Podle toho, v jaké míře realizuje ta která schopnost jí určený cíl, rozlišujeme schopnosti na průměrné nebo normální, dále podprůměrné a nadprůměrné. Normálními nebo průměrnými jsou takové schopnosti, které úměrně vyhovují požadavkům na ně kladeným a vyskytují se obyčejně u většiny lidí. Schopnosti, jež nesplní svého přirozeného účelu pokládáme za podprůměrné. Vyhovují-li schopnosti nejen plně podmínkám, na ně kladeným, nýbrž mají-li ještě větší potenci, než je žádána, mluvíme o schopnostech nadprůměrných. Ovšem jest třeba poznamenati, že na základě podprůměrné nebo nadprůměrné funkce jen jedné určité schopnosti nemůžeme usuzovati na podprůměrnost nebo nadprůměrnost dotyčného jednotlivce. Úkol, který nedovede provésti jedna slabě vyvinutá vlastnost, může býti v důsledku organické jednoty osobnosti převzat a realizován jinou dispozicí.*) V tomto případě mluvíme o kompensaci dispozic.

Na dynamickou podstatu schopností nelze pohlížeti jako by jednotlivé psychické funkce působily navzájem zcela neodvisle, nýbrž tak, že, až na funkce smyslové, jednotlivé činnosti duševní trvají v těsných a velmi spletilých vzájemných vztazích, tvoříce funkcionální jednotu. V takovéto jednotě můžeme rozlišovati různé uspořádání dispozic, které tvoří dohromady duševní strukturu osobnosti. V tomto smyslu má každý jednatel svůj vlastní systém souvisle uspořádaných dispozic — má individuální psychickou strukturu, která jej odlišuje od jiných jednatelů. W. Stern naznačil pojem struktury jako „hierarchický systém dispozic nadřazených a podřazených, pevných a volně souvisejících, obširnějších a speciálních, silněji a slaběji diferencovaných“.***) S hlediska duševního jest nutno pokládati jednatelce vždy za individualitu, to jest za jednotu v rozmanitosti všech jeho psychofysických znaků.

Zřetel k psychické jednotě osobnosti jest důležitý pro posouzení člověka s hlediska výkonu povolání. Proto jest třeba přihlížeti ještě ku zvláště důležitému druhu vlastností, který zůstal mimo zmíněné rozlišování a který náleží ku podstatným znakům osobnosti. Jsou to vlastnosti povahové (síla vůle, důkladnost, smysl pro povinnost, svědomitost, vznětlivost atd.) Vlastnosti povahové nemají strukturní souvislosti s nadáním, ježto závisí na citově-volním založení osobnosti. Proto dlužno k nim přihlížeti jakožto ku zvláštnímu činiteli v povolání. Význam těchto jednotlivých povahových vlastností jest určován obsahovým a funkcionálním rázem toho kterého povolání.

O zásadách třídění povolání. Vodítkem pro psychologické třídění povolání jsou ony psychické požadavky, které kladou na člověka výkony v jednotlivých povoláních. Vzniká však základní otázka, podle jakých vlastností nebo psychických funkcí má býti takové třídění provedeno. Známe více vlastností a schopností intelektuálních, citových a volních. Jest jisto, že v nepřehledné rozmanitosti lidské práce nachází své funkcionální uplatnění každá schopnost. Bylo by však nesprávné usuzovati z této okolnosti na to, že každá jednotlivá schopnost jest vhodným prostředkem pro vytvoření systému povolání. Při bližším obeznání s více povoláními poznáváme, že určité vlastnosti a schopnosti jsou stejně důležité pro vykonávání každého povolání nebo jejich většiny, jiné jsou zase důležité jen pro některá povolání, která podle toho dají se spojití ve větší nebo

*) W. Stern: Die differenzielle Psychologie.

***) W. Stern: Die differenzielle Psychologie, str. 27—28.

menší skupiny. Jest proto nutno zkoumati míru důležitosti jednotlivých schopností vzhledem k vykonávání povolání, abychom zjistili jejich profesionální symptomaticnost.

V úvahách o této důležitosti jednotlivých vlastností a schopností musíme vycházeti jak od člověka, tak i od povolání. Vzhledem k člověku dlužno vzíti na zřetel takové psychické znaky, které určují nejpodstatnější funkcionální rozdíly mezi jednotlivci. Praktická hodnota těchto znaků má se osvědčiti v tom, aby podle nich bylo možno snadně cestou experimentální vydělití určitého jednotlivce z celku. Vzhledem k povoláním dlužno přihlížeti k takovým schopnostem, bez nichž nebylo by možno dosíci dobrého výsledku práce, po případě vůbec povolání vykonávati. Ovšem zřetele k subjektu a objektu povolání mají význam metodický, kdežto po stránce funkcionální splývají v jednu pracovní výslednici. Psychické znaky, podle nichž chceme povolání tříditi, mají vyjadřovati, pokud se to dá zjistiti, trvale funkcionální charakteristiky jedinců. Způsoby jednání, které vyplývají z dispoziční povahy těchto funkcionálních charakteristik, mají vyjadřovati trvalé sklony jen k určitému způsobu pozorování nebo reakce a pod. Proto žádáme, aby schopnosti, jež volíme pro třídění povolání byly takové, které by nepodléhaly změnám, vyvolávaným cvikem a přizpůsobováním se k práci v povolání. Pro vytvoření uspokojivé klasifikace povolání přicházejí v úvahu jen takové vlastnosti, které souborně tvoří individualitu jednotlivce.

Zmíníme se zde jen o některých schopnostech, důležitých pro třídění povolání. Na prvním místě stojí činitel intelektuální, základní to vlastnost, která náleží k podstatným rozdílovým znakům jednotlivců. Každé povolání vyžaduje inteligenční schopnosti určitého stupně. Kvantitativně odstupňovaná inteligenční schopnost charakterisuje jednotlivá povolání. Stačí srovnati výkony dlužiče a strojívuďce, ošetřovatelky a lékaře nebo registračního úředníka a inženýra-konstruktéra, aby vyvstala před námi se vši patrností rozmanitost požadavků, jež zmíněná povolání kladou na inteligenci. Dále přicházejí v úvahu druhy povahových vlastností, podle kterých lze též shrnouti povolání do jednotlivých skupin. Určitá povolání srovnávají se jen nesnadno s určitým povahovým založením, i naopak. Jinou skupinou takových znaků mohou býti některé vlastnosti, jímž při psychotechnickém vyšetřování se dostává souhrnného pojmenování speciálních schopností, ať již to jsou výhradně centrální funkce, jako typy pozornosti nebo funkce sensomotorické, jako různé formy reakce atd. Podle jednotlivých typů pozornosti koncentrované, distributivné, vytrvalé, rytmické, nebo podle forem reakce jednoduché a složité, pomalé a rychlé, slabé a intenzivní jest možno mnohá povolání shrnouti v jednotlivé skupiny.

Ale jen jediná, byť i důležitá schopnost nevystihuje plně psychologickou strukturu každého povolání. Shledáváme, že k úspěšnému vykonávání určitých povolání jest třeba dvou, tří, ba i více jednotlivých schopností a že povaha těchto schopností není stejnorodá. Vlastnosti intelektuální, povahové a schopnosti speciální musí se vyskytovatí pospolu v různém spojení a v kvantitativním poměru, aby práce v povolání mohla býti dobře vykonávána. Plyne tedy z toho ten důsledek, že povolání nelze tříditi podle každé jednotlivé schopnosti, kterou uznáváme za důležitou pro práci v povolání. Jest třeba prováděti důkladný výzkum každého povolání a ony psychické požadavky, jež to které povolání klade, vyjádřiti souhrnným syntetickým znakem. Podle takových psychologických znaků můžeme roztríditi četná povolání v jednotlivé kategorie a skupiny. Při stanovení klasifikačních znaků dlužno věnovati zvláštní pozornost strukturální stránce psychických funkcí. Na jednotlivých výkonech povolání jest zúčastněna nejen výhradně určitá jednotlivá schopnost, nýbrž ukazuje se, že ve všech pracovních operacích zúčastní se větší nebo menší celky psychických funkcí. Proto nemůžeme vždycky různé pracovní výkony připisovati výhradně jen působení té které jednotlivé schopnosti a vlastnosti.

Psychologická klasifikace povolání předpokládá dokonalou znalost oněch vlastností a schopností, kterých vyžaduje každé povolání. Jest to nezbytná podmínka pro roztrídění povolání v kategorie psychologicky stejnorodé. Takové jednotlivé vlastnosti a schopnosti musí býti vzájemně důkladně srovnány a seřaděny podle své funkcionální souvislosti. Jest tedy z toho patrné, že úspěšné klasifikaci povolání musí předcházeti psychologický výzkum povolání.

Dlužno zdůrazniti, že při třídění povolání nejde o to, abychom zařadili každé povolání na určité neměnné pořadové místo v celkové klasifikaci, nýbrž o to, aby každé povolání bylo umístěno v té skupině povolání, která jest mu nejbližší svou psychickou strukturou. V takových psychologických skupinách mohou se vyskytnouti vedle sebe povolání, která svou technologicko-výrobní stránkou náleží do zcela různých oborů hospodářské činnosti.

Přehled hlavních klasifikací povolání

O vytvoření systému povolání byla učiněna již celá řada pokusů. Do psychologie povolání spadají však jen ona třídění povolání, která jsou provedena na základě ryze psychologickém. Proto pomineme ty klasifikace, jež jsou provedeny hlavně podle zřetelů fyziologických, na př. kterou částí lidského těla jest práce vykonávána? (*J. Amar*), nebo podle obtížnosti práce, vyjádřené množstvím kalorií, spotřebovaných organismem (*Atwater, Slosse a Waxweiler*).

Třídění Piorkowského. První psychologicky významnou klasifikací, jež ovlivnila další podobné pokusy podal *C. Piorkowski*.*)

C. Piorkowski rozdělil všechna povolání podle vyžadovaných duševních schopností na dvě hlavní skupiny:

- A. povolání nekvalifikovaná,
- B. povolání kvalifikovaná.

Kvalifikovaná povolání dělí pak *Piorkowski* na tři třídy: 1. specialisovaná, 2. střední, 3. vyšší.

A. **Nekvalifikovaná povolání** jsou ta, která ku svému výkonu nevyžadují od člověka jistých speciálních schopností. Stačí k tomu jen určitá výše celkového duševního niveau. Jest to na př. povolání nádeníka, kočího, nosiče, posluhy atd.

B. 1. **Povolání specialisovaná** vyžadují jistých psychofysických funkcí, zvláště určité formy pozornosti a reakce a určitého stupně odolnosti vůči únavě. Výše všeobecného inteligenčního niveau jest při těchto povolání celkem bezvýznamná, poněvadž tato povolání jsou dosti zmechanisována. Podle druhu pozornosti můžeme rozlišovati v této kategorii povolání následující skupiny:

a) **Stálá pozornost**, která během delší doby jeví jen nepatrné kolísání. Tento druh pozornosti musí míti ti dělníci, kteří trvale vykonávají určité práce a pozorují stále tentýž pracovní proces, na př. při práci mechanických tkalcovských strojů, kde dělník má za úkol jen postřehnouti kdykoliv nit se přetrhne a svázati ji;

b) **pozornost rozdělená** na širší pole, jak vyžadují práce, kde dělník pozoruje chod několika strojů nebo současně několik signálů;

c) **pozornost rytmická**, která dosahuje jistého stupně napětí a pak povolna zase klesá k určitému bodu, při čemž se tento proces pozorovací opakuje stále. Pozornosti tohoto druhu vyžaduje obsluha mnohých moderních strojů, při nichž dělníci musejí sledovati určité procesy, jež se opakují v pravidelných intervalech, kdežto práce v mezíchasech nevyžadují již jejich pozornosti;

d) **pozornost soustředěná**, která se vypíná až do nejkrajnějšího napětí

*) *C. Piorkowski*: Die psychologische Methodologie der wirtschaftlichen Berufseignung, Z Ang. P. Beiheft 11, 2. Aufl., 1919, Lipsko.

jen v nepravidelných intervalech, jež souvisejí s důležitými momenty práce, jako u dělníka v chemických továrnách nebo slevárnách;

e) pozornost fluktující, jež přechází rychle s jednoho objektu na druhý, na př. při práci číšníka, vratného a pod.

Podobně jako při typech pozornosti můžeme rozlišovati skupiny povolání i podle jednotlivých forem reakce.

2. **Povolání střední** jsou ta, která kromě jednoduchých schopností vyžadují též i určité míry všeobecné inteligence a kombinace psychických schopností, jejichž rozvinutí jest však mechanicky určováno a omezováno přesně daným rámcem práce. Povolání této třídy nevyžadují samostatného rozhodování, ani schopností organizačních, neběží zde rovněž o disponování a rozlišování mezi důležitým a méně důležitým, není třeba tvořivé vynalézavosti a vystižení zákonitých souvislostí. Sem spadají povolání učitele, telegrafisty, kancelářského úředníka, kvalifikovaného řemeslníka a pod.

3. **Třída vyšších povolání** vyžaduje samostatného rozhodování, organisování, disponování, rozlišování významného od bezvýznamného a badání. Povolání vyšší třídy nejsou omezena ve své činnosti mechanicky a předpokládají bezpodmínečně schopnosti samostatného tvoření.

Vyložená zde klasifikace povolání *Piorkowského* má principiální hodnotu v tom, že bere za základ třídění ne jednu, nýbrž několik psychických schopností a jest vícesměrná. S hlediska metodologického lze však vytknouti této klasifikaci, že staví skupinu nekvalifikovaných povolání mimo problém způsobilosti k povolání. Tím jest poněkud porušena psychologická zásada, že každému povolání vůbec, i té nejjednodušší trvale vykonávané práci nelze upřítí určitého, třebas i minimálního stupně vyžadované způsobilosti, která v podstatě spočívá na jistých, byť i těch nejjednodušších psychofysických funkcích.

Další potíž, na niž poukazuje též i *F. Baumgartenová**) spočívá v tom, že se dá v praxi dosti těžko rozlišovati povolání specialisovaná od středních, ježto hranice mezi nimi jsou velmi neurčité. Konečně za určitou nevýhodu klasifikace povolání *C. Piorkowského* po stránce formální pokládáme jeho terminologii „povolání střední“ a „vyšší“, poněvadž jest logické, jak to správně podotkl i *W. Weber*, že povolání, stojící před „vyššími“ a „středními“, mohou býti přirozeně jen „nižšími“.***) Výrazy „povolání střední“ a „vyšší“ mohou u neodborníka bezděčně vyvolati představu, sdružující určité povolání s jeho faktickým sociálním postavením, což sám *C. Piorkowski* rozhodně neměl na mysli. Psychologie povolání nemůže a nesmí pohlížeti na povolání se stanoviska jejich sociálního hodnocení. Každé povolání klade na člověka své speciální požadavky a v celku hospodářského a sociálního života jest s hlediska psychologického plně hodnotné. Liší se navzájem ovšem jen svou složitostí. Proto termíny *Piorkowského* „střední“ a „vyšší“ jest lépe nahraditi „stupněm složitosti“ těch kterých povolání.

Třídění Lipmannovo. S tříděním povolání na nižší, střední a vyšší setkáváme se i v klasifikaci *O. Lipmannově****). Těmto výrazům dává však Lipmann svůj zvláštní význam. Dělení povolání na nižší, střední a vyšší jest u něho provedeno podle toho, v jaké míře připouští to které povolání pracujícímu možnost povolání individuálně formovati. Hranice mezi těmito třemi třídami povolání nejsou přesné, nýbrž plynulé. Povolání střední, na př. nějaké řemeslo, může se za určitých okolností vyvinouti v povolání vyšší. Jest to podmíněno tím, zdali práce dotyčného řemeslníka nese stopy jeho individuality, a to v tom smyslu, že jeho výkony řemeslné stávají se „umělecko-řemeslnými“. Ale každá stopa individuality

*) *F. Baumgarten*: Die Berufseignungsprüfungen. Mnichov-Berlín, 1928, str. 91.

***) *W. Weber*: Die praktische Psychologie im Wirtschaftsleben. Lipsko 1927, str. 32.

****) *Otto Lipmann*: Psychologie der Berufe v II. svazku „Handbuch der vergleichenden Psychologie“ — 1922, Mnichov.

pracujícího nepovznáší povolání na stupeň vyšší, na př. obohatí-li nějaký artista svůj program novým číslem, nestane se proto jeho výkon ještě „uměleckým“. Ptáme se proto, jaký jest to osobný činitel, který povznáší povolání na vyšší stupeň? Je to nějaká schopnost, která se dá evikem získati a zdokonaliti? Podle Lipmanna jsou to vrozené psychické schopnosti — intelligence a fantasie, tedy kombinační schopnost (funkce intelektu).*)

Třída nižších povolání nedává pracujícímu vůbec možnosti volného individuálního formování své práce. Povolání střední třídy poskytuje onu možnost jen ve značně úzkém rámci. Přesto však na výkonech této třídy lze spatřovati stopy vlivů osobních schopností a sklonů. Pro podrobnější dělení povolání střední třídy považuje *O. Lipmann* nynější vědecké poznatky za nedostatečné, ačkoliv zdůrazňuje, že problém způsobnosti právě v prvních dvou třídách jsou nejaktuálnější. Zvláštní pozornost věnuje *O. Lipmann* třídě vyšších povolání, kterou dělí na tři skupiny:

1. Povolání gnostická,
2. povolání technická,
3. povolání symbolisující (umělecká).

Povolání gnostická jsou ony činnosti vědecko-badatelského rázu, jež mají poznávati vůkolní svět, určitý faktický stav a reální vztahy. Charakteristické myšlenkové funkce těchto činností jsou: poznávání, srovnávání, rozlišování, popisování a shrnování v celek.

Povolání technická tvoří činnosti onoho druhu, jež mají za účel realizovati určité, předem teoreticky stanovené úkoly a změny ve vnějším světě.

Povolání symbolisující zahrnují činnosti specificko-uměleckého rázu, kde pomocí symbolu určitého výtvarnického oboru vyjadřuje umělec své vnitřní zážitky. Účelem takové tvořivé činnosti umělce není snaha poznávati svět s nových hledisek, nebo snaha naučiti jiné lidi pohlížeti na věci stejným způsobem jako on, nýbrž jest to jakési vnitřní nutkání ve smyslu kategorického imperativu.

Povolání gnostická a technická jsou navzájem mnohem bližší než vůči činnostem symbolisujícího rázu a mohou býti tříděna dále podle předmětných sfér své působnosti. Objekty činnosti gnostické a technické mohou býti trojího druhu:

- a) Jevy psychické (duše),
- b) jevy fyzické (předměty — věci),
- c) abstraktní idee.

Toto dělení ovšem se nekryje s dělením podle jednotlivých pracovních oborů. Jestliže spojíme dřívější dělení povolání na gnostická a technická s dělením předmětným obdržíme šest profesionálních skupin:

1. gnosticko-psychická (vyšetřující soudce, spisovatelé jako Shakespeare, Dostojevský a j.),
2. gnosticko-předmětná (přírodovědec),
3. gnosticko-abstraktní (vědecká systematická činnost),
4. technicko-duševní (činnost psychiatra, pedagoga, státního návladního, obhájce atd.),
5. technicko-předmětná (technik, inženýr),
6. technicko-abstraktní (vědec, aforista).

Lipmannův princip třídění povolání jest teoreticko-formální a musí se mu přiznati hloubka psychologického proniknutí do podstaty vyšších (akademických) povolání. Nepřihlíží v něm k jednotlivým schopnostem, nýbrž k centrálnímu činiteli-inteligenzi, takže se tím značně liší od teoretických zásad klasifikace *C. Piore*

*) *O. Lipmann*: Psychologie der Berufe, str. 478—479.

kowského. Avšak vzhledem k poněkud rezervovanému stanovisku autorově v úvahách o povolání střední třídy, jejichž problémy jsou pro psychotechnický výběr a poradnictví zvláště aktuální, má klasifikace *Lipmannova* více teoretickou, než praktickou hodnotu. Při dnešní postupující racionalisaci průmyslové výroby, jež nezadržitelně vyvolává další dělení pracovních procesů, poskytují specialisovaná a střední povolání velmi nepatrnou možnost uplatnění se principu individuálního formování a přizpůsobování si povolání pracujícím. Proto jest nyní mez mezi nižšími, středními a vyššími povoláními mnohem přesnější, než jak tomu jest v klasifikaci *Lipmannově*.

Třídění W. Spielmanna a C. Burta. Pozoruhodnou klasifikaci povolání vzhledem ku stupni požadované inteligence podávají *W. Spielmann a C. Burt* *):

Třída	Kategorie povolání	Výše inteligence vyjádřená intelligenčním koeficientem	Procento obyvatelstva zastoupením v určité třídě
I.	Vyšší povolání — odborná a administrativní (univerzitní profesori, lékaři, právníci, odborní inženýři, architekti, spisovatelé)	nad 150	0·1
II.	Nižší odborná, technická a výkonná povolání (profesori, bilanční a správní úředníci, tovární představení, techničtí inženýři, kreslič, obchodníci, cestující)	130—150	3
III.	Pomocní úředníci a vysoce kvalifikovaná řemesla (účetní a bankovní úředníci, těsnopisci, odborní učitelé [tělocviku, hudby, domácích nauk], malí obchodníci, pojišťovací jednatelé, drogist, telegrafisti, montéři, nástrojář, rytci, fotografové, vzorkáři, slevači, přední dělníci)	115—130	12
IV.	Kvalifikovaná řemesla (strojní řidiči, řidiči motorových vozů a automobilů, zámečníci, tiskaři, krejčí, strážníci, truhláři a příbuzná řemesla, pokladníci, obchodní příručí, zemědělci)	100—115	26
V.	Polokvalifikovaná řemesla (tovární práce, vyžadující výcvik, nižší zaměstnání obchodní, holiči, kuchaři, havíři, topiči, zedníci, natěrači, košíkáři, pletaři, pokojské, koč, pradleny)	85—100	33
VI.	Nekvalifikovaná povolání a hrubé ruční práce (nevyučení dělníci a dělníci tovární, nakladači, čeledínové, nosiči, poslíčci, obsluhovači výtahů, domácí sluhové)	70—85	19
VII.	Nahodilí a příležitostní dělníci	50—70	7
VIII.	Lidé nezaměstnatelní (duševně méněcenní)	pod 50	0·2

Tato anglická klasifikace povolání vyniká svou přehledností. Jest však otázkou, zdali pro svou jednosměrnost dovede vystihnouti různé a někdy i velmi specifické stránky některých povolání.

*) A Study in Vocational Guidance, kap. II. Report Nr. 33 of The Industrie Fatigue Research Board — viz u nás: *V. Forster*: Měření inteligence, Praha 1928.

Třídění V. Forstera. Významnou klasifikaci povolání, zejména po stránce její praktické aplikace na základě empirickém sestavil u nás V. Forster.*) Forstrové třídění povolání jest provedeno též se zřetelem ku stupni požadované inteligence. Forster dělí veškerá povolání na sedm (respektive šest) intelektuálních kategorií. Vychází totiž ze zásady, kterou dokazuje experimentálním šetřením, že každé povolání vyžaduje určitého stupně inteligence, aby bylo úspěšně vykonáváno.

Výše požadované inteligence v IQ	Kategorie povolání
Pod 65	nezaměstnatelní nebo nahodilé práce
65—75	povolání neškolená a příležitostné práce: nádeníci, kočí, poslíčkové, sluhové
75—85	pološkolená řemesla, vyžadující zcela šablonovitých výkonů a nepatrné samostatnosti; většinou povolání tovární, samostatné živnosti zcela jednoduché, správkaři
85—95	školená řemesla, samostatné živnosti, nevyžadující většího rozhledu ani podnikavosti; řidiči motorových vozů, prodavači
95—105	vysoce školená povolání, vyžadující dozoru nad prací jiných, nižší podnikání obchodní, přední dělníci, strojníci, řidiči automobilů, železniční strojívníci, poddůstojníci
105—115	povolání, která vedle dokonalého řemeslného výcviku a nižšího vzdělání technického vyžadují řízení celkového pracovního procesu, tovární mistři a díleňští inženýři, představení kanceláří a obchodních oddělení, samostatní úředníci
Nad 115	povolání akademická a vedoucí místa obchodní a průmyslová, vyžadující vysoký stupeň schopnosti k abstraktnímu a konceptuálnímu myšlení

Praktická hodnota Forstrové klasifikace povolání spočívá v tom, že v psychotechnické práci poskytuje bezpečnou a rychlou orientaci o osobnosti vyšetřovaného vzhledem k jeho způsobilosti pro určité povolání. Klasifikace ta vyrostla ze zkušeností, získaných v našem populačním prostředí, což jest zvláště důležité. Musíme však poznamenati, že pouhé inteligenční vodítko při zjišťování způsobilosti v určitých skupinách povolání samo nevystačí, jest to slabina každé snahy o sestavení jednosměrného systému povolání.

Třídění A. F. Lazurského. Dále zde uvádíme názory o klasifikaci povolání čelného ruského psychologa A. F. Lazurského.***) Lazurskij nevychází ve svých úvahách od povolání, nýbrž od člověka v jeho širším historickém vývoji. Dělí veškerá individua na tři třídy podle jejich psychické úrovně. Psychickou úrovní rozumí výši celkového duševního nadání jednotlivce, a to jak vrozeného, tak i získaného, podmíněného tedy podle terminologie Lazurského „endo-psychou“ a „exo-psychou“. Každou psychickou úroveň, — nižší, střední a vyšší — charakterisují vzájemně odlišné kategorie povolání.

Přechod od nižší k střední a konečně k vyšší úrovni projevuje se těmito momenty:

*) V. Forster: Měření inteligence zaměstnanců státního úřadu statistického, Praha 1928, str. 33—34.

***) A. F. Lazurskij: Klassifikacija ličnostej, II. vyd., Moskva-Petrohrad 1923, str. 18—33.

1. Bohatstvím duševního života osobnosti, jeho různorodostí a složitostí;
2. intenzitou jednotlivých psychických projevů, které převládají v duševním životě;
3. ideovostí psychických projevů a vědomým určením vztahů člověka k jeho okolí a k jednotlivým událostem, převládáním vyšších abstraktních pochodů nad smyslovými;
4. trvalým stoupáním koordinace psychických elementů, jež se jeví v koncentraci osobnosti.

V každé psychické úrovni (nižší, střední a vyšší) rozlišuje pak Lazurskij skupiny a typy podle rázu převládajících složitých psychických funkcí jednotlivců, které charakterisují osobnost.*)

Nižší psychická úroveň vyznačuje se všeobecnou omezeností a primitivismem psychy jednotlivců a jejich závislostí na podmínkách prostředí. Příslušnost individuí k nižší psychické úrovni určuje obyčejně i profesionální schopnosti jednotlivců a vede je k povoláním, jež vyžadují svalové síly a celkové fyzické vytrvalosti. Do této skupiny náleží nádeníci, nosiči, všichni ti, kteří vykonávají hrubou tělesnou práci, prostí vojáci, čeledínové atd. Fysicky méně vytrvalí příslušníci nižší psychické úrovně (městský živel) vykonávají na příklad povolání posluhy, kancelářského zřízence, příručího, drobného obchodníka, řemeslníka a továrního dělníka.

Avšak vykonává-li někdo jedno ze zmíněných povolání, nelze z toho vždycky usuzovati na jeho příslušnost k nižší psychické úrovni. Příslušnost k určitému povolání vůbec není ještě důvodem k zařazení jednotlivce do té nebo oné psychické úrovně. V sociálním životě setkáváme se s případy, kdy lidé jsou nuceni vykonávat povolání, které neodpovídá jejich psychické úrovni ve smyslu nižšího a vyššího povolání.**)

Střední psychická úroveň vyznačuje se složitějším duševním životem a větší různorodostí svých projevů. Přizpůsobuje se snadněji různým činnostem, vyžadujícím poznávání, životu a jeho potřebám. Povolání střední psychické úrovně souvisejí většinou s intelektuální prací, jež vyžaduje nejen většího vzdělání, nýbrž zároveň i širšího rozumového obzoru. Při povoláních vyžadujících svalové a fyzické práce zaujímají příslušníci střední psychické úrovně po většině vedoucí místa.***)

Vyšší psychickou úroveň charakterisuje velké bohatství, diferenciovanost, intenzita a ideovost duševního života. Po stránce povolání vyznačuje se tato úroveň tvořivostí a vynalézáním nových cest, po kterých mají se příslušníci střední a nižší psychické úrovně ubírat.†)

Podle *Lazurského* předpokládá každé povolání svůj profesionální typ, který se utvářel během historického vývoje lidské společnosti. Povolání není nahodilým a krátkodobým přizpůsobením se k potřebám doby, nýbrž nejspíše biologickým typem, který vyplývá ze základních potřeb lidské bytosti a ze základních kategorií vnějšího světa, majících sloužiti k ukojování těchto potřeb.

Klasifikace *Lazurského* jest zajímavá tím, že autor na základě svých analyticko-teoretických úvah, bez materiálu experimentálního šetření dochází v zásadě k inteligentnímu vodítku, které jako červená nit probíhá dříve již uvedenými klasifikacemi povolání. Celkem má výhradně teoretický význam a praktickému použití nevyhovuje, ježto není zpracována pro psychotechnické účely. S hlediska empirické zkušenosti vyžaduje korekce. Jisto jest, že biologicko-vývojový determinismus v povoláních jest menší, než jak to vyplývá z názoru autorova.

*) A. F. Lazurskij: Klassifikacija ličnostej, II. vyd., Moskva-Petrohrad 1923; str. 18—33.

**) A. F. Lazurskij: Klassifikacija ličnostej, II. vyd., Moskva-Petrohrad 1923, str. 51—56.

***) A. F. Lazurskij: Klassifikacija ličnostej, II. vyd., Moskva-Petrohrad 1923, str. 107—118.

†) A. F. Lazurskij: Klassifikacija ličnostej, II. vyd., Moskva-Petrohrad 1923, str. 200—201.

O klasifikaci povolání na základě empirickém pro účely psychotechniky pokusili se v Rusku *S. G. Strumilin* a *I. Spielrein*.

S. G. Strumilin třídí povolání podle stupně automatisace vůle v pracovním procesu.*) Tak rozlišuje: 1. automatisovanou práci, 2. poloautomatizovanou práci, 3. šablonovitou výkonnou práci podle vzoru, 4. samostatnou práci v rámci daného úkolu a 5. svobodnou tvořivou práci. Dynamický moment v povolání, který zdůrazňuje *Strumilin*, nevystihuje plně psychologickou strukturu většiny povolání.

I. Spielrein***) stanoví pro psychotechnickou klasifikaci povolání tři psychologická vodítka: 1. specifický druh reakce, 2. specifický typ pozornosti, 3. specifický typ přizpůsobování se k povolání (naučitelnost).

Klasifikace *Spielreina* sleduje praktický účel. Její nedostatek dlužno však spatřovati v tom, že nepřihlíží k inteligenci jakožto k samostatnému vodítku vedle řady jiných vodítek při třídění povolání. V zdůrazňování profesionálního významu druhů reakce a typů pozornosti stojí blízko ke klasifikaci *C. Piorkowského*. Jejím pozitivním momentem vůči jiným klasifikacím povolání jest to, že zdůrazňuje zřetel přizpůsobování se k povolání ve smyslu naučitelnosti pracovních funkcí.

Zajímavá jest klasifikace povolání, kterou provedla *Barcelonská* poradna pro volbu povolání. U této klasifikace pozorujeme snahu zachytiti co možná celou osobnost pracujícího. Proto zdůrazňuje vedle inteligence stejný význam vlastností povahových a temperamentu. Vychází ze zásady, že každá práce k tomu, aby byla úspěšně vykonávána, vyžaduje určitých vědomostí, zájmů a schopností a uvádí tyto momenty v souvislost s inteligencí, povahou a temperamentem jednotlivce.

Vzhledem k inteligenci, kterou rozlišuje na abstraktní, verbální a technickou, stanoví tři skupiny povolání: 1. výhradně duševní, 2. psychofysická, 3. převážně fyzická.

Podle druhu povahové aktivity dělí práci na: 1. převážně percepční (osvojovací), 2. převážně reagující, 3. percepčně reagující.

Dvěma typům temperamentu — depresivnímu a exaltovanému odpovídá práce 1. převážně automatická a 2. práce, poskytující častou změnu. Vzájemnou kombinací skupin práce těchto uvedených složek — inteligence, povahy a temperamentu — obdržíme celkem 18 jednotlivých skupin povolání. *Barcelonská* klasifikace povolání jest pozoruhodná tím, že zdůrazňuje nutnost míti na zřeteli celou osobnost člověka při práci v povolání. Proto vedle inteligence klade důraz na vlastnosti povahové a temperament. V tom jest třeba viděti její zásadní význam. Dělitka této klasifikace povolání jsou však formulována příliš abstraktně. Pro praktické použití vyžaduje tato klasifikace empirického zpracování, aby bylo možno do jejího schematu zařaditi bez potíží každé povolání.

Zvláště pozoruhodnou klasifikaci povolání navrhla *F. Baumgartenová****). Její klasifikace sleduje praktický účel a chce zachovati nejtěsnější kontakt se životem. Jest vícestranná. Třídí veškerá povolání podle těchto třech zásad: podle toho, jakou úlohu hraje v povolání vůle, které připisuje v lidské činnosti největší význam; podle náklonnosti lidí, zabývati se věcmi určitého obsahového rázu; podle spotřeby sil fyzických a psychických v povolání.

S hlediska významu vůle dělí se veškerá povolání na pět hlavních skupin.

1. Povolání výkonná, to jest taková, při nichž práce se vykonává podle po-

*) *S. G. Strumilin*: K voprosu o klasifikacii professij. Organizacija truda, č. 1., r. 1921. Moskva.

**) *I. Spielrein*: Psychotechničeskaja klassifikacija professij. Gigiena truda, č. 3—4, r. 1923. str. 19—24.

***) *F. Baumgarten*: Die Berufseignungsprüfungen, Mnichov-Berlín 1928, str. 93—95.

kynů, předpisů a stanovených pravidel. Do této skupiny náleží dělníci továrenští a zemědělstí, řemeslníci a úředníci.

2. Povolání tvořivá. Práce této skupiny povolání poskytuje dělníkům možnost uplatnění v určitých mezích svou samostatnost, jako na př. řemeslníci z oboru uměleckého průmyslu, kteří dělají návrhy, vazači květin atd.

3. Povolání vedoucí. Jsou to činnosti, jejichž vykonavatelé rozhodují a dávají pokyny o tom, co mají druzí dělati.

4. Povolání vykonávající vliv na jiné lidi. Zde může se jednati jednak o ovlivňování lidí podřízených, jednak o ovlivňování lidí navzájem si rovných a na sobě nezávislých. Do této skupiny patří na př. povolání soudce, obhájce, obchodníka, prodavače atd.

5. Povolání tvůrčí (duševní). Sem přísluší obory práce vědecké, umělecké, vynálezců a techniků.

První skupinu výkonných povolání dělí *F. Baumgartenová* ještě dále na a) jednostranná a vícestranná povolání, podle toho, jedná-li se o jeden a tentýž výkon, nebo o více pracovních výkonů; b) na práce stále stejné a na práce, které se mění a c) na práce, jež se konají v pravidelných a nepravidelných časových intervalech.

Každá práce výkonné skupiny může býti charakterisována třemi z výše uvedených šesti znaků, na př. práce: jednostranná, měnící se, vykonávaná v pravidelných časových intervalech (poštovní úředníci) atd.

Podle lidské náklonnosti zabývá se věcmi určité obsahové povahy, a to a) živou přírodou (rostliny, zvířata, lidé), b) předměty (různé materiálie, technika, písmo), c) abstrakcemi, výtvozem lidského ducha (umění, věda) rozlišuje *F. Baumgartenová* tři skupiny povolání: 1. bio-sociální, 2. technicko-předmětná, 3. abstraktní.

Podle povahy sil fyzických neb psychických, spotřebovaných v povolání, rozlišují se povolání na: 1. fyzická, 2. psychofyzická a 3. duševní.

Mimo toho dělí *F. Baumgartenová* povolání na: a) neškolená, b) pološkolená, 3. školená, 4. talentovaná — a to podle toho, jakých předběžných vědomostí a doby vyučení, nebo speciální výchovy a talentu povolání vyžadují.

Předností klasifikace povolání *F. Baumgartenové* jest to, že zdůrazňuje zejména volní stránku lidské činnosti, která v jiných klasifikacích byla téměř opomíjena. Ale v klasifikaci této zůstává nepovšimnut jakožto samostatný činitel moment intelektuální, čímž klasifikace nabývá výrazně voluntaristického rázu. Zásada třídění povolání podle povahy spotřebované energie na povolání fyzická, psychofyzická a duševní není šťastně volena, ježto stanoviti přesné hranice mezi těmito druhy činnosti jest psychologicky nesnadné, poněvadž každá práce vyžaduje určitých psychických schopností. Mimo to tají se v ní nebezpečí, že povolání fyzická a duševní mohou býti pojímána jako vzájemné protiklady, což jistě nevyhovuje psychologickému názoru na práci. Jinak však úvahy *F. Baumgartenové* o klasifikaci povolání zasluhují co největší pozornosti.

Provedení zcela uspokojivé klasifikace povolání není snadným úkolem z toho důvodu, že znaky, podle nichž povolání třídíme, nevystihují vždy pravé specifické podstaty jednotlivých povolání. Celkem však v klasifikaci povolání byl již učiněn značný pokrok vůči dřívějším pokusům. Dospělo se k důležité zásadě, že povolání jest třeba tříditi podle více duševních složek, a to takových, z nichž každá jednotlivá by byla s to, určovati svým způsobem celkový ráz lidské aktivity. A tak vedle inteligence běře se zřetel i na vlastnosti citové a volní (vůle, temperament). S určitými nesnáze setkává se na začátcích každá vědecká klasifikace vůbec. Avšak během dalšího zkoumání poznává se všestranněji a dokonaleji předmět třídění a s tím zdokonaluje se i sama klasifikace.

Psychologická klasifikace povolání třídí povolání na skupiny podle zásady nej-

užší psychologické příbuznosti jednotlivých povolání. Každou třídu nebo skupinu povolání určují po stránce funkcionální jistě charakteristické znaky.

Abychom však mohli zařaditi v klasifikačním schematu jednotlivá povolání do příslušných tříd a skupin, musíme znáti charakteristické znaky každého jednotlivého povolání. Jest třeba proto provésti psychologický výzkum nebo analýsu povolání.

PSYCHOLOGICKÝ VÝZKUM POVOLÁNÍ

Předmět výzkumu. Úspěšné provádění psychotechnického výběru pro povolání a poradnictví při volbě povolání jest přímo závislé na dokonalé znalosti povolání. V prvním případě organisujeme samo vyšetření tak, že zjišťujeme u uchazečů jen ony vlastnosti a schopnosti, jež vyžaduje dotyčné povolání. V případě druhém zjištěním schopností jednotlivcových — sestrojením jeho psychologického profilu jest splněna jen část úkolu. Nutno teprve z mnohých povolání určití takové povolání, jehož požadavky shodují se s psychologickým profilem jednotlivce.

Proto jest třeba věděti, jaké duševní požadavky klade každé povolání, čili jakou má psychologickou strukturu. Výzkum povolání tvoří důležitou část psychotechniky, jíž se dostalo názvu profesiografie. Úkolem profesiografie jest tedy výzkum povolání po stránce oněch schopností čili psychických funkcí, kterých vyžaduje povolání po pracujícím. Přehled těchto požadavků podává nám psychogram povolání.

Až do nynější doby byla v psychografii popisována povolání s více hledisek: výrobně-technologického, sociálně-hospodářského, zdravotního a konečně mravního. Jest jisto, že pro podání celkové charakteristiky povolání jsou uvedené zřetel velmi důležité, neboť všechny společně vystihují s hlediska životního správně onen komplex, kterým jest práce v povolání.

Přihlížejíc ke zmíněným zřetelům, věnuje však psychologie povolání hlavní pozornost psychologické analýze povolání za účelem podání psychologické struktury každého povolání. Psychologická analýsa povolání přihlíží plnou měrou k technicko-výrobním podmínkám průmyslové a hospodářské činnosti, ježto tato báse výzkumu povolání vysvětluje praktický význam oné diferenciacce povolání, kterou pozorujeme ve výrobním životě.

Zásady výzkumu. Psychologický výzkum povolání má směřovati k vystižení podstatných prvků práce a analyzovati psychické pochody, které se odehrávají při vykonávání těchto podstatných momentů práce. Jest třeba zjistiti, jaké vlastnosti a schopnosti podmiňují úspěšné vykonávání povolání. Výsledkem takové analýsy má býti podání celkové psychologické charakteristiky povolání.

Tato charakteristika musí však býti diferenciální psychologickou charakteristikou povolání, to jest takovou, která by jasně formulovala ony psychické požadavky povolání, jež je odlišují ode všech jiných povolání. Jen bedlivým zachováním tohoto stanoviska možno se vyvarovati vad mnohých dosavadních analýs, kde psychogramy četných povolání jsou příliš vzájemně si podobny, ačkoliv ve vykonávání oněch povolání existují podstatné psychologické rozdíly. Psychologické vyšetření způsobilosti, provedené podle těchto psychogramů, které nepřesně vystihují psychologickou strukturu povolání, nemusí odpovídati skutečným požadavkům povolání, nehledě k tomu, že psychologická diagnosa schopností jednotlivce byla určena zcela správně.

Zvláštní význam má psychologická terminologie při analýze povolání a způsob podání celkové charakteristiky. Seskupování povolání podle zásady psychologické příbuznosti jest proveditelné jen tehdy, jsou-li popisy oněch psychických funkcí,

O metodách výzkumu povolání

Vyhověti v praxi všem výše dotčeným teoretickým požadavkům analýsy povolání jest velmi nesnadné. Dobrý výsledek výzkumu povolání závisí od těch způsobů čili metod, kterými výzkum povolání provádíme.

Metody výzkumu povolání nebyly ovšem předem stanoveny, nýbrž vznikaly během vlastního výzkumu povolání. Jejich charakter a zároveň i hodnota byly podmíněny tempem požadavků, jež psychotechnika kladla na psychologii povolání. Bylo zapotřebí poznati v čase co možná krátkém psychologické požadavky povolání. Úkol ten se řešil s několika hledisk. Jednak se pokládalo za nejsprávnější poznati psychologické vlastnosti povolání za pomoci nejkompentnějších činitelů, to jest osob, které určité povolání vykonávají. Jednak zase se sestavovaly psychologické charakteristiky povolání jen na základě úvah, úsudků a abstrakcí osob s povoláními přímo neobeznámených. Třetí směr výzkumu povolání obrátil se k samostatným povoláním a zkoumal je, avšak ještě ne se stanoviska ryze psychologického. Konečně se přišlo na nejsprávnější cestu, totiž zkoumati povolání na základě psychologického pozorování a rozboru každé jednotlivé činnosti. Proto možno nyní uvést celou řadu metod výzkumu povolání.

Ale ne každý způsob výzkumu povolání osvědčil se jako pravá metoda. Některé z těchto metod jsou spíše pokusy a návrhy výzkumného postupu a jejich principy nejsou přesně stanoveny a od sebe navzájem přesně rozlišeny. Z těchto důvodů nepojednáme o všech dosud použitých metodách psychologického výzkumu povolání, nýbrž jen o významnějších z nich, které se jednak dosti značně rozšířily a jednak pro svůj ryze psychologický ráz analýsy povolání slibují největší užitek.

Metoda volného popisu povolání

Volný popis povolání jest jednou z prvních metod psychologické charakteristiky povolání. Metoda spočívá v tom, že vykonavatelé jednotlivých povolání podávají sami psychologický popis své práce, a to ve formě volného, žádnými předpisy nevázaného vyličení oněch duševních vlastností, které považují za nezbytné k úspěšnému vykonávání svého povolání.

Pro výzkum povolání užil po prvé této metody *Otto Lipmann* r. 1912, kdy se obrátil na členy Universitního pedagogického spolku se žádostí, aby na základě sebepozorování a pozorování jiných vyličili, jaké osobní vlastnosti a schopnosti zaručují úspěch v jejich povolání.*)

Metoda volného popisu povolání nemůže však podati správnou psychologickou charakteristiku povolání. Její nedostatky jsou několikerého druhu.

Vykonavatelé povolání jest velmi nesnadno vyličit, jakými psychickými vlastnostmi jest podmíněn ten který pracovní výkon, ježto málokdo z nich se vyzná v psychologickém členění schopností a zejména stěží dovede správně přiřaditi určitým pracovním funkcím ony duševní vlastnosti, které jim odpovídají. Lidem, kteří již po dlouhou dobu vykonávají své povolání jest velmi obtížné toto povolání psychologicky rozčleniti na podstatné psychologické pochody. Kromě toho pro nedostatečnou znalost psychologických pojmů nemohou výrazy, které si při popisu volí, odpovídati naprosto tomu, co jimi chtějí vyjádřiti.

Hlavní nedostatek této metody tkví však v krajní subjektivnosti psychologických charakteristik povolání. Téměř každý člověk hodnotí velice vysoko své povolání a klade upřílišené požadavky na jednotlivé schopnosti. Dále oceňuje je se stanoviska své vlastní duševní konstituce a zdůrazňuje ony schopnosti, které

*) *Otto Lipmann*: Psychologie der Berufe, str. 462—467 v Handbuch der vergleichenden Psychologie, sv. 2.

jež povolání vyžadují, označovány stejnými termíny. Proto jest nutno homogenní psychické funkce a schopnosti jmenovati při analysách různých povolání vždy stejnými a obsahově přesně vymezenými psychologickými pojmy. V celkové psychologické charakteristice dlužno se vyvarovati rozvláchného popisování. Omezením se na krátké a jasné vyličení podstatných požadavků povolání získává psychologická charakteristika povolání na své praktické hodnotě.

Provádějíc analyzu různých výkonů určitého povolání, musíme přihlížeti k významu celkové osobnosti pracujícího se vši složitostí a různorodostí jeho psychických funkcí. Nesmíme se omeziti na zjištění jen určité jednotlivé centrální vlastnosti nebo schopnosti, ježto výkonu jedné a téže práce, prováděné různými jednotlivci mohou se zúčastniti různé komplexy psychických schopností, a to v nestejném kvalitativním i kvantitativním poměru. Jest třeba sledovati, zda v praxi se nevyskytují případy určité kompensace jednotlivých schopností. Rovněž jest nutno, aby v analýze povolání bylo zdůrazněno, jaký vliv má vykonávání povolání na určité psychické funkce a jejich komplexy a zdali jest možná nacvičitelnost a automatisace a do jaké míry?

Dále jest třeba určovati v psychologické charakteristice povolání, a to co možná nejpřesněji kvantitativní a kvalitativní stránku požadovaných schopností. Existují určité skupiny povolání, které vyžadují téměř týchž vlastností, avšak podstatné rozdíly mezi nimi spatřujeme právě v různé míře a speciálním druhu vyžadovaných schopností (výše inteligence, stupeň vytrvalosti, druh paměti, pozornosti atd.).

Při výzkumu povolání jest možno postupovati dvojím způsobem: jednak tak, že práce v povolání se rozkládá na jednotlivé drobné funkce a pro každou takovou funkci hledá se příslušná psychická schopnost — jest to tak zvaný mosaikový výzkumní postup. Druhý způsob zabývá se určitými pracovními výkony jakožto celky, jest to strukturální postup.

V dosavadním výzkumu povolání pracovalo se nejvíce způsobem mosaikovým, který se velmi rozšířil. Proti tomu ozývají se však s mnoha stran vážné námitky. Zejména jest to *W. Stern*,*) jehož názor jest velice důležitý, který poukazuje na to, že i nejjednodušší výkon v povolání má svou určitou strukturu, v níž jednotlivým funkcím nepřísluší zcela samostatná úloha. Proto nelze určit, jaký význam náleží jednotlivému psychickému prvku v celkové struktuře výkonu. Není jisto, zda takový jednotlivý psychický prvek svým splynutím se strukturálním celkem neprodělává podstatnou modifikaci.

Jednotlivé psychické prvky můžeme pouze abstrahovat z celkového proudu vědomí, kdežto skutečně je izolovat a každý prvek zvlášť posuzovat jest velmi nesnadné. Ačkoliv každá práce se dá rozdělití v řadu drobných funkcí, přece neodpovídá každé takové jednotlivé funkci určitá samostatná psychická schopnost, poněvadž počet těchto schopností není veliký a samo ponětí této samostatnosti jest značně omezeno principem strukturální povahy psychických funkcí. Nemůžeme si tedy představovati věc tím způsobem, že povolání aktivisuje v člověku tolik různorodých schopností, na kolik drobných elementárních funkcí jest možno výkony v povolání rozdělití.

Z toho vyplývá, že při psychologickém výzkumu povolání jest třeba dbáti toho, aby rozkládání pracovních výkonů na elementární funkce nepřekročilo psychologicky přístupných mezí. Dlužno zejména pamatovati, že čím jsou psychické funkce jednodušší, tím méně jsou charakteristické a příznačné pro povolání. Vykonávání povolání jest povětšinou činností ucelenou a proto jest třeba se snažiti, ovšem pokud jest to možno, o proniknutí do strukturální podstaty povolání, to jest ke komplexu spojených a vzájemně se prostupujících schopností a dispoic.

*) *Wil. Stern*: Richtlinien für die Methodik der psychologischen Praxis. Bh. Zang. Ps., Nr. 29.

se jemu samotnému zdají býti nejdůležitějšími. A tak, když srovnáváme více popisů jednoho a téhož povolání vidíme, že požadavky zde zdůrazňované se velmi od sebe liší a dokonce si navzájem i odporují.

Další obtíž této metody spočívá také v tom, že neposkytuje měřítko, podle něhož by bylo možno určití míru důležitosti té které schopnosti. Větší objektivitou vyznačuje se volný popis povolání u představitelů akademických povolání, menší u představitelů průmyslových, kvalifikovaných a polokvalifikovaných povolání.

Metoda svobodného popisu povolání vyžaduje zvláštní schopnosti sebezpozorovací. Její úspěch závisí na tom, zda osoba, jež povolání popisuje, dovede rozlišiti podstatné momenty od vedlejších a zůstati objektivní ve vylíčení duševních požadavků povolání. Celkem však tuto metodu zavrhovati nemůžeme, ježto nám může poskytnouti alespoň předběžnou orientaci po požadavcích určitého povolání a státi se základem k vypracování dotazníku pro jednotlivá povolání.

Dotazníková metoda výzkumu povolání

Dotazníková metoda výzkumu povolání, druhá co do svého časového vzniku, jest v podstatě snahou překonati potíže metody volného popisu povolání. Jako první, tak i tato metoda vychází ze zásady, že jen ten dovede nejlépe posouditi jakých vlastností a schopností vyžaduje určité povolání, kdo ono povolání vykonává. Oproti volnému popisu postupuje však metoda dotazníková tím způsobem, že pro psychologickou charakteristiku celých skupin a tříd povolání navrhuje jednotné schema ve formě otázek.

Otázky se týkají nejrůznějších psychofysických a psychických vlastností. Jest třeba nyní zjistiti, jakých vlastností, v dotazníku uvedených, vyžaduje určité povolání. (Takové dotazníky se rozešlou zástupcům různých povolání, aby je zodpověděli.) Otázky mohou býti zodpověděny podle různých zřetelů několika způsoby, a to:

1. Formou alternativní — *ano* nebo *ne*;
2. formou odstupňování — a) nezbytná, b) pouze žádoucí, c) indiferentní;
3. dále jest možno žádati o vyjádření se v tom smyslu, zda nějaká vlastnost při vykonávání povolání uplatňuje se: a) stále, b) jen občasně, c) nebo nikdy;
4. konečně, zdali vykonáváním povolání se vlastnosti rozvinují, a to: a) velmi, b) jen poněkud, c) vůbec ne.

Dotazníková metoda výzkumu povolání dává přesný směr úvahám vykonavatele povolání o oněch schopnostech, které považuje pro výkon svého povolání za nezbytné. Dotazník obsahuje veliký počet jednotlivých otázek (86—147), které vyjadřují nejrůznější schopnosti. Poznámkou připojenou na konci dotazníku se dotazovaný vyzývá, aby zaznamenal ještě ony vlastnosti, které podle jeho názoru jsou pro vykonávání povolání důležité, ale v dotazníku nebyly uvedeny. Dotazníky se rozesílají většímu počtu zástupců rozmanitých povolání. Na základě výpovědí, shodných pro jednotlivá povolání sestavují se potom psychogramy těchto povolání.

První dotazník tohoto druhu sestavil a pro psychologickou charakteristiku středních povolání použil *Otto Lipmann*. Dotazník, obsahující původně jen 86 otázek, rozšířil Lipmann později na 105 otázek. Uvádíme zde *Lipmannův* dotazník pro výzkum středních povolání, k němuž připojujeme zároveň i tabulku odpovědí následujících povolání:*)

- a) překladatel (*Spielrein*),
- b) zubní technik (*Platz*),

*) *O. Lipmann*: Psychologie der Berufe, str. 472—477 v Handbuch der vergleichenden Psychologie, sv. 2.

Číslo otázek	Vlastnosti	Potřebné pro povolání nebo činnosti*)				
		a	b	c	d	e
1.	Schopnost vnímati, rychle poznávat a rozlišovat jednotlivé, slabě osvětlené předměty	—	—	—	—	—
2.	Schopnost vnímati a rychle rozeznávat zvuky různé intenzity	—	—	—	—	—
3.	Vnímání, rychlé poznávání a rozlišování pachů	—	2	—	—	1
4.	Vnímání, rychlé poznávání a rozlišování chutí	—	—	—	—	1
5.	Rychlé postřehnutí rozdílů tepelných	—	2	—	—	1
6.	Rychlé postřehnutí kolísání tlaku vzduchu	—	—	—	—	1
6a.	Rychlé poznání rozdílů váhových	—	—	2	—	2
7.	Rychlé poznání rozdílů vlhkosti	—	—	2	—	2
8.	Postřehnutí nepatrných nerovností hmatem	—	2	3	2	—
8a.	Rozlišování různých stupňů hladkosti a drsnosti	—	2	2	1	—
9.	Rozlišování předmětů o různé tloušťce hmatem	—	2	—	1	—
10.	Rozlišování různých stupňů tvrdosti a různých stupňů ohebnosti	—	2	3	—	—
10a.	Rychlé poznávání a srovnávání odporů a tlaků	—	1	—	2	—
11.	Schopnost poznávat a rozeznávat hlavní barvy	—	—	—	—	—
12.	Poznávání a rozlišování i jemných barevných odstínů a stupňů světlosti	—	2	2	—	—
13.	Odhadování delších mezer časových (dny, týdny, měsíce)	—	—	1	—	—
14.	Odhadování kratších intervalů časových (vteřiny, minuty)	—	2	1	—	1
15.	Odhadování větších vzdáleností prostorových (metry, kilometry)	—	—	2	—	1
15a.	Odhadování a rozlišování rychlostí a směrů pohybovaných předmětů	—	—	2	—	1
15b.	Odhadování zrychlených pohybů	—	—	2	—	—
15c.	Odhadování zpomalených pohybů	—	—	2	—	—
15d.	Odhadování polohy	—	—	2	—	2
15e.	Odhadování množství (hromada a pod.)	—	—	—	—	2
15f.	Odhadování váhy viděných předmětů	—	—	—	—	2
16.	Odhadování a srovnávání menších vzdáleností (centimetry, milimetry) okem	—	2	3	2	—
17.	Odhadování a srovnávání délek a velikostí předmětů, které mají býti odhadovány i v různých polohách nebo z různé vzdálenosti pozorovatele, nebo když pozorovatelovo stanovisko jest různé nebo se stále mění	—	2	3	—	1
18.	Odhadování úhlů, zvláště pravých	—	—	3	—	2
19.	Rychlé poznávání malých odchylek od předepsaného tvaru	—	2	3	1	2
19a.	Rychlé poznávání malých rozdílů tvaru, velikosti, sestavení atd.	—	2	3	—	2
20.	Odhadování a srovnávání malých vzdáleností hmatem	—	—	3	—	—
21.	Srovnávání vzdáleností vnímaných zrakem a hmatem	—	—	3	—	—
22.	Nalézání zrakem zjištěného bodu prostorového i neviditelným pohybem, hmatáním, po případě i projekcí na jiné prostorové poměry	—	—	—	—	—
23.	Poznávání směru, odkud přichází zvuk	—	—	2	—	—
24.	Rychlé poznávání malých rozdílů ve výši tónu, barvě tónu, síle a rytmu, šramotu	—	—	—	—	—
25.	Rychlé poznávání dojmů zrakových	—	—	3	—	—
26.	Rychlé a obratné čtení	2	—	3	—	—
27.	Rychlé a správné doplňování mezerovitých dojmů	2	—	3	—	—
28.	Vyložiti nezřetelné písmo	—	—	3	—	—
29.	Vyložiti co bylo nezřetelně promluveno	—	—	3	—	—
30.	Přesné a názorné představování předmětů a jich částí	—	1	3	3	—
30a.	Vystihnouti stavbu a způsob činnosti stroje	—	1	3	2	2

*) a — překladatel, b — zubní technik, c — obchodní zaměstnanec v kovoprůmyslu, d — odborný dělník, e — praktický zemědělec; číslice 3, 2, 1 ve sloupcích a, b, c, d, e označují větší nebo menší důležitost, připisovanou dotyčné vlastnosti.

Číslo otázky	Vlastnosti	Potřebné pro povolání nebo činnosti				
		a	b	c	d	e
30 b.	Prostorové představování si předmětů podle kreseb a představování si rovinných projekcí a řezů prostorových předmětů . . .	—	—	3	3	—
31.	Rychlé a jisté vštípení si prostorového uspořádání	—	—	3	3	2
32.	Jisté vštípení si určitých spojení představ při nečetném opakování	1	—	2	—	—
33.	Schopnost zapamatovati si větší odstavce přečtené látky a reprodukovati je v celku	1	—	3	—	—
34.	Jistota bezprostřední reprodukce toho, co bylo jednou čteno nebo viděno	1	—	3	2	—
35.	Jistota bezprostřední reprodukce toho, co bylo jednou slyšeno . .	1	—	3	2	—
36.	Hbité ovládání vědění, které má býti zapamatováno	2	1	3	—	—
37.	Přesná a dlouho trvající vzpomínka na situace jenom jednou nebo zřídka zažité	—	—	—	—	1
38.	Přesná a dlouho trvající vzpomínka na místa cesty jenom jednou nebo zřídka viděné	—	—	1	—	1
39.	Přesná a dlouho trvající vzpomínka na jednou nebo zřídka kdy spatřené osoby	—	—	3	—	—
40.	Přesná a dlouho trvající vzpomínka na jenom jednou nebo zřídka kdy slyšená jména	1	—	3	—	—
41.	Přesná a dlouho trvající vzpomínka na jen jednou nebo zřídka kdy viděná nebo slyšená čísla	—	—	3	—	—
41 a.	Rychlé a jisté poznávání předmětů podle tvaru a velikosti	—	1	3	2	—
42.	Správné psaní	2	3	3	—	—
42 a.	Provádění hrubých a silných pohybů	—	—	—	—	2
43.	Provádění jemných a obratných pohybů, jemné odstupňování malých pohybů (prstů), jisté provádění malých pohybů, zvláště co do jejich směru	—	2	—	2	2
44.	Krásné a zřetelné písmo	1	1	3	—	—
45.	Jemné odstupňování pohybů, zvláště co do jejich síly	—	2	—	—	1
46.	Jisté provádění a správné vyměřování hrubších pohybů (ramen) co do jich směru a velikosti (míření)	—	—	—	—	—
47.	Rychlé a časté opakování jednoho a téhož pohybu během delší doby	—	2	—	—	2
48.	Častá a rychlá posloupnost rozmanitých pohybů, prováděných týmiž údy	—	—	—	—	—
49.	Přizpůsobování tempa vlastních pohybů pevnému danému tempu	—	—	—	—	2
49 a.	Přizpůsobování tempa vlastních pohybů změně jiných daných temp	—	—	—	—	2
49 b.	Schopnost zrychlovati pracovní tempo za zvláštních okolností . .	—	—	—	—	2
50.	Shrnovati často se opakující sledy rozličných pohybů v souborné impulsy	—	—	—	—	—
51.	Rychlé reagování na různé dojmy rozmanitými, a to vždy správnými pohyby	—	—	—	2	—
51 a.	Velice rychlá a jistá volba rozmanitých pohybů možných za daných okolností (duchapřítomnost, rozvaha)	—	—	—	—	—
51 b.	Rychlé provedení předepsaných pohybů v určitých obdobích pohybového pochodu	—	—	—	3	—
52.	Rychlá reakce určitým předepsaným pohybem na neočekávaný zrakový postřeh	—	—	—	—	—
53.	Rychlá reakce na neočekávaný sluchový postřeh	—	—	—	—	—
53 a.	Rychlá reakce určitými předepsanými pohyby na neočekávaný postřeh hmatový nebo odporový	—	—	—	2	—
54.	Rychlá reakce na neočekávanou poruchu rovnováhy	—	—	—	2	—
55.	Současné provádění různých pohybů různými údy	—	—	—	2	—
55 a.	Rychle za sebou následující řada různých pohybů, prováděných různými údy	—	1	—	—	—
55 b.	Vysoký stupeň cviku pro určité pohyby a řady pohybů	—	2	—	—	—
56.	Udržování po dlouhou dobu stále stejné pozornosti na pracovní proces, schopnost pracujícího neunaviti se ztlačně, nebo nenižovati pozornost v důsledku únavy	—	2	3	2	—
57.	Snést dlouho hlad a žízeň, aniž by nastala skleslost	—	—	—	—	1

Číslo otázek	Vlastnosti	Potřebné pro povolání nebo činnosti				
		a	b	c	d	e
57 a.	Odolnost nebo necitelnost vůči vlivům povětrnosti	—	—	—	—	2
58.	Potlačiti potřebu spánku	—	—	—	—	—
59.	Střídání denní a noční práce	—	—	—	—	—
60.	Dlouhotrvající stejnoměrné pozorování předmětu	—	—	—	2	—
61.	Dlouhotrvající stejnoměrné pozorování několika předmětů týmž smyslem (na př. různých strojů nebo různých částí téže práce — obezřelost)	—	—	—	—	—
62.	Současné pozorování různými smysly (okem a uchem), rychlé reagování na podněty, zasahující jeden smysl, aniž by při tom ochabla pozornost na podněty, zasahující jiný smysl	—	—	—	—	—
63.	Zastavení pozornosti na určité, pravidelně se vracějící periody pracovního děje	—	—	—	—	—
64.	Nejistřejší napětí pozornosti v určitých okamžicích	—	2	—	2	—
65.	Rychlé obracení se pozornosti na stále nové podněty	—	1	3	—	—
66.	Nerozptylování pozornosti cizími dojmy nebo úlekem	—	2	3	—	—
67.	Nerozptylování pozornosti osobami druhého pohlaví	—	2	3	—	—
67 a.	Pozorování dojmů, aniž by pozornost byla vědomě nebo nevědomě na ně obrácena	—	2	3	2	—
68.	Snášeti nepříjemné dojmy	—	2	1	—	—
68 a.	Schopnost, vydávati se za určitých okolností malým nepříjemnostem a snést je bez ořesu	—	2	—	—	—
69.	Vykonávání jednotvárných prací	—	—	2	2	—
69 a.	Nesystematická práce, samostatné vynalézání variací	—	3	—	—	—
70.	Pečlivé provádění nacvičených výkonů	2	2	3	—	—
71.	Vynalézání jistých obratností, které předepsanou práci buď ulehčují nebo urychlují	1	2	2	3	—
72.	Časté střídání práce, aniž by se ztrácel čas vpravováním se do nové práce	1	2	3	—	—
73.	Rychlé přizpůsobování se novým a neobvyklým požadavkům	1	2	3	2	—
74.	Závoditi s druhými	—	2	3	—	—
75.	Pracovati společně s mnoha jinými v téže místnosti	—	1	3	2	—
76.	Býti dlouho sám a nemíti možnosti s někým hovořit	—	—	1	—	—
77.	Vřadění se do skupiny spolupracovníků	—	—	3	2	—
77 a.	Vojenská kázeň a pořádek, disciplína	—	—	2	—	—
77 b.	Více práce hlavou než svaly, napětí inteligence, pozornosti atd.	—	2	3	—	—
78.	Samostatné myšlení a disponování, účelné rozdělování jednotlivých částí pracovního procesu na různá místa a doby	—	2	—	3	—
79.	Rychlé rozhodování při změně situace	—	—	—	—	—
79 a.	Odvaha k vykonávání i nebezpečných prací	—	—	—	2	1
79 b.	Stálost, nepodléhati rozmarům, nedati se ovládati kolísáním nálady	—	—	2	—	1
79 c.	Opatrnost	—	2	—	—	2
79 d.	Pořádek, pečlivost, čistotnost	—	3	3	2	2
79 e.	Trpělivost, schopnost směřovati k nějakému cíli pomalu a jistě	—	2	3	2	1
80.	Rozkazovati	—	—	1	—	1
80 a.	Energické vystoupení, schopnost práci oživovati a k ní roznítiti, sděliti jiným svou vůli	—	—	3	—	2
80 b.	Schopnost jednat s podřízenými a s nimi spravedlivě zacházeti	—	2	3	—	2
80 c.	Taktní vystupování, schopnost jednání s lidmi různých stavů, charakterů atd.	—	2	3	—	1
81.	Poslouchati, přesné plnění předpisů	—	2	3	—	2
81 a.	Svědomitost, cit pro povinnost, přesnost	1	2	3	—	2
81 b.	Schopnost, nedati se rušiti ve svých povinnostech stykem s osobami výše postavenými nebo nebezpečnými	—	—	3	—	1
81 c.	Schopnost zastávati místo důvěryhodné, nésti zodpovědnost	1	2	3	—	2
81 d.	Absolutní poctivost, nedati se uvéstí v pokušení svěřenými cizími věcmi nebo svěřenými penězi	—	3	3	—	2
81 e.	Mlčenlivost	—	—	3	—	—
82.	Projevovati stále stejné přívětivé chování	—	—	3	—	1

Číslo otázek	Vlastnosti	Potřebné pro povolání nebo činnosti				
		a	b	c	d	e
83.	Samostatné organisování, účelné rozdělování prací různým osobám	—	1	3	—	2
84.	Samostatné kombinování, schopnost přehlédnouti jednotlivé části pracovního procesu a provozu a jejich vzájemné zasahání	—	—	1	—	2
85.	Kritisování vlastních výkonů	2	2	1	—	1
86.	Kritika cizích výkonů	2	2	1	—	1
87.	Rychlé zpracování a opravení vadných dojmů	—	—	1	3	1
88.	Rychle a jistě písemně počítati	—	—	3	—	—
89.	Rychle a jistě počítati zpaměti	—	—	3	—	—
90.	Schopnost obratně se vyjadřovati písemně	2	—	3	—	—
91.	Schopnost obratně se vyjadřovati ústně	2	—	3	—	—
92.	Obratnost kreslířská	—	2	3	—	—
93.	Dobrá schopnost stylistická	2	—	3	—	—
94.	Dobré vyjadřování mimické	—	—	—	—	—
95.	Ptáti se krátce a určitě	—	2	3	—	1
96.	Odpovídati krátce a určitě	—	2	3	—	1
96 a.	Schopnost podati přesný popis předmětu nebo zařízení	—	2	3	—	1
97.	Schopnost předvésti nějakou věc mnoha slovy, s velikými výklady	—	—	3	—	—
97 a.	Schopnost působiti na lidi	—	—	1	—	—
98.	Porozumění pro abstrakta	—	—	1	—	—
99.	Nepodléhati vlivu	—	—	1	—	—
100.	Napodobování činnosti jiných	1	—	1	—	—
101.	Obkreslování předloh	—	—	3	—	—
102.	Pracovati podle kreseb, předloh nebo modelů	—	—	—	—	—
103.	Samostatně navrhovati kresby (vzory)	—	—	—	—	—
104.	Prováděti ladné neb nápadné uspořádání prostorové	—	2	2	—	—
105.	Prováděti vkusných nebo nápadných sestav barev	—	2	2	—	—

c) obchodní zaměstnanec v kovoprůmyslu (*Mantzke*),

d) vysoce kvalifikovaný odborný dělník v kovoprůmyslu (*Lipmann-Stolzenberg*),

e) praktický zemědělec (*Reich*).

Lipmannův dotazník byl r. 1917 rozeslán různým odborovým organizacím (horníků, soustružníků, truhlářů, čalouníků, mechaniků atd.). Takto získaný materiál byl uložen v Ústavě pro praktickou psychologii v Berlíně a není ještě úplně zpracován.

Mimo Německo rozšířil se *Lipmannův* dotazník velice v Sovětském Rusku, kde byl do r. 1928 jednak beze změn, jednak v částečném přepracování vydán samostatně, i jako integrující část různých pojednání, a to celkem devětkrát.*) Bylo ho použito k získání psychologických charakteristik povolání v různých průmyslových podnicích. Ale i zde nejsou ještě celkové výsledky zpracovány.

Podle vzoru Lipmannova dotazníku vypracovala *Marta Ulrichová* psychologické schéma pro analýsu vyšších — akademických povolání. Jest to doposud nejznámější dotazník pro výzkum intelektuálních povolání. Tento dotazník, který zde uvádíme, obsahuje 103 otázky a sestává ze dvou oddílů. Levý sloupec podává psychologickými termíny systematisovanou sestavu vlastností, důležitých pro akademická povolání. V sloupci pravém jsou sestaveny snadno srozumitelným způsobem otázky, které mají býti zodpověděny.**)

*) *Prikladnaja Psychologija* (Psychologija truda i psichotechnika). Vydání VII., r. 1930, Moskva — stránka 90.

***) *Martha Ulrich*: Die psychologische Analyse der höheren Berufe als Grundlage einer künftigen Berufsberatung, str. 17 v *Zeitschrift für angewandte Psychologie*, 13, sv. Lipsko 1918.

Návrh psychografického schématu funkcí, důležitých pro vykonávání vyšších (speciálně akademických) povolání a dispozic (vloh, vlastností), které jsou základem těchto funkcí, skládá se z těchto otázek:

Psychografické schema pro analýzu vyšších povolání (*M. Ulrichová*):

Jsou následující vlastnosti: a) pro výkon vašeho povolání, b) pro předcházející studium: I. = žádoucí, II. = velice důležité, III. = bezpodmínečně nutné — nebo I. = nežádoucí, II. = velice závadné, III. = naprostou překážkou.

A. FYSICKÉ VLASTNOSTI.

B. PSYCHOFYSICKÉ VLASTNOSTI:

a) v oblasti motorické.

I. Bezprostřední účelové pohyby, (jednání), které slouží k uskutečnění (pohybu) představ.

II. Výrazové pohyby k vyjádření představ nebo citů;

b) v oblasti sensorické:

c) v oblasti sensomotorické (reakce).

I. Úmyslná reakce.

1. Jednoduchá reakce.

2. Reakce složitá.

II. Bezděčné reakce.

C. PSYCHICKÉ VLASTNOSTI:

a) v oblasti představování (intelektuálnost).

I. Druh představování (typy představ).

II. Získávání představ (vnímání, nadání pozorovací).

1. Pevné zdraví vůbec.
2. Zvláštní tělesná odolnost v určitých oblastech. Ve kterých?
3. Obzvláštní odolnost nervového systému (včetně sexuality).
4. Velká síla tělesných pohybů (síla svalová). Eventuálně, které skupiny svalové obzvláště?
5. Silný zvučný a vytrvalý hlas.
6. Obratnost pohybů. V které speciální formě? (Rychlost, rovnoměrnost, jistota, jistota míření, jemné odstupňování síly a rozsahu pohybů) a pro které určité skupiny svalové? (na př. zručnost).
7. Schopnost zřetelného mluvení.
8. Schopnost rychlého mluvení.
9. Schopnost vyjádřit své představy nebo pocity gesty, mimikou, modulací hlasu.
10. Schopnost potlačit úmyslně bezděčné pohyby výrazové (na př. náznaky neklidu, nelibosti).
11. Obzvláštní ostrost a jemnost vjemů smyslových (zrak, sluch, čich, chuť, cit). Eventuálně: v jaké zvláštní formě? (na př. jemnost barvocitu, schopnost rozlišovat šumot, speciálně dobré chápání vyslovených slov, jemnost citu hmatového; odhadování váhy a cit místa a pohybu, to jest orientace o místě a pohybu jednotlivých částí těla bez kontroly zraku, schopnost rozlišování rozdílů tepelných, odhadování směru, velikosti, času atd.).
12. Schopnost provést rychle určitý pohyb na základě určitého dojmu smyslového.
13. Schopnost, vyvolit z různých pohybů, možných v určitém případě (způsoby jednání) rychle a jistě správný (nebo účelný) pohyb.
14. Schopnost rychlého a správného rozhodování se v nebezpečných situacích (duchapřítomnost).
15. Schopnost potlačit bezděčné reakce (na př. cuknutí, pohyby obrany, spolupohyby atd.).
16. Určitý typ představ (t. j. paměť a způsob představování) zakládá se převážně na:
  - a) dojmeh zrakových = vizuální typ;
  - b) dojmeh sluchových = akustický typ;
  - c) dojmeh pohybových (zejména pohybu při mluvení a psaní) = motorický typ;
  - d) dojmeh sluchových a pohybových = auditivně-motorický typ. — Který?
17. Schopnost pozorovat smyslově-názorné předměty a pochody nebo které určité věcné oblasti?
18. Schopnost rychlého vnímání smyslových dojmů.

1. Bezděčné pozorování.
2. Úmyslné pozorování, pozornost;
  - a) vzbuditelnost pozornosti,
  - β) intenzita a rozsah (intenzivně-koncentrativní a extenzivně-fluktuující typ),
  - γ) vytrvalost,
  - δ) směr.

III. Podržení představ (paměť).

1. Vtisknutí si v paměť (učení, schopnost pamatování si);
  - a) rychlost,
  - β) rozsah.
2. Podržení v paměti (vzpomínka, retence);
  - a) trvalost,
  - β) přesnost,
  - γ) rozsah.

3. Reprodukce (plynulost představ).

IV. Zpracování představ (spojování a diferenciování představ. Tvoření úsudku).

1. Srovnávací a rozlišovací funkce (komparace, kritika).
2. Funkce rozboru (analýza, abstrakce).
3. Shrňující funkce (synthesa);
  - a) kombinace,
  - β) fantazie.

19. Schopnost pozorovati duševní život lidí (psychologické porozumění, t. zv. „vcítění se“).
20. Schopnost abstraktního myšlení.
21. Schopnost postřehu, ale bez vědomého a úmyslného usměrnění pozornosti.
22. Bdělá, lehko vzbuditelná pozornost.
23. Schopnost přeorientovali rychle pozornost, obrácení se k novým dojmům.
24. Schopnost koncentrovati pozornost přísně na jeden předmět, aniž by se dal jedinec svěsti rušivými vedlejšími popudy.
25. Schopnost věnovati pozornost současně více předmětům (přehled).
26. Schopnost pozorovati po delší dobu rovnoměrně tentýž předmět.
27. Převážný směr pozornosti na vnější věci („žítí na venek“).
28. Převážný směr na vlastní představy („žítí vnitřně“).
29. Schopnost rychlého vštípení si nových představ v paměť („lehce se učiti“).
30. Schopnost, zapamatovati si mnoho věcí (eventuálně i různých) najednou.
31. Trvalá paměť, to jest schopnost podržeti si představu po dlouhou dobu.
32. Věrná (spolehlivá) paměť, t. j. schopnost podržeti si přesné vzpomínky (v nezměněné podobě).
33. Obsáhlá paměť, t. j. veliké množství vzpomínek (znalosti, fakta).
34. Mnohostranná paměť, která uchovává rozličné dojmy.
35. Dobrá paměť speciální pro určité oblasti, na př.:
  - a) pro určité oblasti smyslové (paměť pro tón, barvy atd.);
  - b) pro dojmy prostorově-časové (paměť místní);
  - c) pro názorné věci a události (paměť pro osoby);
  - d) pro nenázorné znaky a symboly (paměť pro jména, čísla, slova atd.). — Pro které?
36. Rychlé a jisté disponování vědomostmi uchovanými v paměti („pohotová“ paměť).
37. Kritické nadání, t. j. schopnost rozlišovati podstatné, cenné, správné:
  - a) vůči osobám a jejich činům;
  - b) vůči myšlenkám a hotovým dílům. — V jakém speciálním směru?
38. Schopnost mysliti abstraktními, všeobecnými pojmy.
39. Rychlost kombinace (= spojování představ, myšlenek).
40. Jistota kombinace, t. j. schopnost nalézt z různých kombinací možností kombinaci správnou nebo nejúčelnější.
41. Mnohostrannost kombinace, t. j. obšírný přehled všech možných spojení představ v určitém případě („rozsah úsudku“).
42. Originalita kombinace, t. j. schopnost nalézt nová spojení představ, a to:
  - a) cenná spojení (nadání k vynálezům);
  - b) překvapující spojení (vtip). — V jaké speciální formě?
43. Živá fantazie, a to:
  - a) smyslová fantazie;

**Syntetický a analytický
typ myšlení:**

**b) v oblasti citového ži-
vota (emocionálnost)**

1. Intensita citů.
2. Vzrušitelnost citů, la-
bilita nálady.
3. Kvalita citů.
4. Obsahová diferen-
ciace;
  - a) rozdíly ve všeobecném
usměrňení citu (typ
vztahu),
  - β) rozdíly podle oblastí
věcných (zájmy).

**D. PSYCHOFYSICKY
NEUTRÁLNÍ VLAST-
NOSTI;**

**a) formální a strukturál-
ní dispozice.**

- I. Vnímavost, spon-
tánnost.
- II. Konservativnost,
plastičnost.

**III. Všeobecná dyna-
mika výkonů.**

1. Tempo.
2. Únava.
3. Cvik.
4. Chování se při mono-
tonní práci.

IV. Rozhodování.

1. Rychlost.
2. Vytrvalost.
3. Intensita.

- b) konstruktivní fantasmie (=schopnost představovati si prosto-
rové uspořádání);
- c) pojmová fantasmie (=svobodně tvořící pojmové myšlení,
spekulace). — Který speciální typ?
44. Převážně syntetický způsob myšlení (induktivní rozum).
45. Převážně analytický způsob myšlení (deduktivní rozum).
46. Silně vyvinutý život citový („vroucí povaha“).
47. Nepatrně vyvinutý život citový („studená povaha“).
48. Snadná vzrušitelnost citů („sensitivní povaha“).
49. Snadná vzrušitelnost afektů („vášnivá povaha“).
50. Sklon k netrpělivosti, zlobě, hněvu (dráždivost).
51. Sklon k dlouhotrvajícímu prožívání nepříjemných zážitků
(„zkažená nálada“).
52. Citlivost vůči tělesným potížím (bolesti, strádání).
53. Citlivost vůči nepříjemným smyslovým dojmům (citlivost vůči
hluku, ošklivost, citlivost vůči pachům atd.).
54. Sklon ku náhlému střídání nálady (náladovost).
55. Ztráta vnitřní rovnováhy (klidu mysli) v nezvyklých, důle-
žitých nebo slavnostních situacích (zaraženost).
56. Ztráta vnitřní rovnováhy při hromadění se požadavků, nebo
při dočasném nátlaku požadavků.
57. Ztráta vnitřní rovnováhy v nebezpečných situacích („ztratiti
hlavu“).
58. Převládání příjemných citů a nálad (veselý, sanguinický tem-
perament).
59. Převládající zájem o stránku zvláštní, konkrétní, osobní (sub-
jektivní vztah).
60. Převládající zájem o stránku všeobecnou, abstraktní, věcnou
(objektivní vztah).
61. Všestrannost zájmů.
62. Zvláštní zájem o určité oblasti (na př. náboženství, umění,
filosofii, vědu, literaturu, politiku, sociální problémy, lidský
život duševní, děti, přírodu, techniku, dopravu, majetek, vnější
poety atd.). — O které?
63. Převážně vnímavé chování (provádění přijatých popudů).
64. Schopnost samostatného tvoření (produktivnost, síla tvůrčí).
65. Sklon ku houževnatému zachovávání názorů, zvyků, náklon-
ností atd. (konservativnost).
66. Pružnost vnitřního i vnějšího chování.
67. Schopnost ku podřízenosti (subordinace, disciplina).
68. Schopnost ku spolupráci (kolegialita).
69. Rychlé orientování se při nových a cizorodých požadavcích.
70. Schopnost vnitřního a vnějšího přizpůsobení se k okolí.
71. Rychlý průběh tělesných a duševních výkonů.
72. Rychlá únava při tělesných a duševních výkonech.
73. Rozsáhlá schopnost cviku (rutina, automatisace výkonů).
74. Nechuť a selhání při požadavku častého opakování téhož vý-
konu.
75. Schopnost rychlého rozhodování se při usuzování a závěrech (od-
hodlanost).
76. Pomalé a opatrné rozhodování (uvážlivé chování).
77. Schopnost setrvat při svých úsudcích a rozhodnutích (kon-
sekvence, vytrvalost).
78. Schopnost k důraznému odhodlání (rozhodnost).

4. Odolnost.

5. Motivace.

6. Typy (negativní, pozitivní).

V. Úměrnost jednotlivých dispozic;

b) souborné hmotné vlastnosti (talenty).

I. Talenty všeobecného rázu.

1. Talent zobrazovací;

a) vlastnosti,

β) typy,

γ) druhy.

II. Sociální talenty.

1. Organizační talent.

2. Talent vůdcovský.

3. Pedagogický talent.

4. Talenty společenské.

III. Vědecké talenty.

IV. Umělecké talenty.

V. Soubor morálních vloh (vlastnosti charakterové).

79. Schopnost sdělit své přesvědčení a vůli také jiným lidem (sugestivní působení, osobnost vzbuzující silný dojem).

80. Nejistota rozhodování, sklon ku podléhání vlivu vnitřních překážek (pochybnost, obavy, nedostatek sebedůvěry).

81. Bázeň z převzetí zodpovědnosti.

82. Ovlivňovatelnost vzory a cizím působením (napodobování, suggestibilita).

83. Převážně citové rozhodování.

84. Převážně rozumové rozhodování (na základě rozumového uvažování).

85. Vyčkávající, reaktivní, kritisující chování, sklon ku klidnému pozorování a teoretickému přemítání (kontemplativní povaha, typ lidí-teoretiků).

86. Aktivní chování, sklon ku spontánnímu rozhodování a osobnímu zakročení (lidé vůle a činu, typ praktický).

87. Shoda různých vlastností (harmonická osobnost celková).

88. Jasný, snadno pochopitelný způsob zobrazovací.

89. Zajímavý způsob zobrazovací (= podnět k rozmanitému nebo novému spojování představ).

90. Působivá zobrazovací metoda (= působení na cit).

91. Přesvědčující způsob zobrazování (= působení na úsudek a rozhodnutí).

92. Schopnost bystrého a jasného formulování abstraktních myšlenek; střízlivý a věcný způsob zobrazovací (= objektivní typ).

93. Schopnost živého a názorného vylíčení konkrétních věcí a událostí; citový, fantastický způsob zobrazovací (subjektivní typ).

94. Nadání k ústnímu vylíčení (řečnický talent).

95. Nadání k písemnému vylíčení (spisovatelské nadání).

96. Organizační nadání.

97. Vůdcovské nadání.

98. Pedagogické nadání.

99. Společenské nadání (obratnost ve společenském styku, dar zábavnosti atd.).

100. Vědecké nadání (matematické, spekulativní nadání, talent k řečem atd.). — Které?

101. Umělecké nadání. — Které?

102. Jsou určité morální vlastnosti (ctnosti nebo vady) pro vaše povolání, obzvláště důležité nebo neblahé? — Které?

103. Které jiné vlastnosti nebo schopnosti, jež nebyly ve schematu uvedeny, jsou pro vaše povolání potřebné?

Avšak i na základě dotazníkové metody výzkumu povolání nezískáme vždy výstižných psychologických charakteristik povolání. Psychogramy, pořízené podle této metody zdůrazňují hlavně ty vlastnosti, kterých vyžaduje veliký počet povolání, kdežto ony vlastnosti, kterými se povolání navzájem odlišují, nebývají často náležitě vyzdvíženy a zdůrazněny.

Dotazníková metoda výzkumu povolání má taktéž své nedostatky. Poukážeme na hlavní: Již samým kladením otázek o významu rozličných schopností pro vykonávání určitého povolání podáváme předem jakýsi rámeček pro možné odpovědi osoby dotazované. Dotazovaný věnuje hlavní svou pozornost přirozeně ocenění významu těch vlastností, které jsou v dotazníku uvedené. Jest však otázkou, zda vlastnosti, obsažené v dotazníku, vystihují psychologické zvláštnosti určitého povolání. Odpomoci tomuto nedostatku tím způsobem, že by se rozšířil počet otázek, vystihujících psychologickou strukturu jakéhokoli povolání není možné již proto, že povolání, která chceme vyšetřovati, buď vůbec neznáme, nebo jen příliš nedokonale. Spoléhati na to, že scházející důležité momenty uvede dotazo-

vaný samostatně, možno jen ve zcela výjimečných případech, neboť velikým množstvím otázek jest jeho pozornost příliš rozptylována. Mimo to, ne každý dotazovaný dovede rozeznati, jaké vlastnosti a schopnosti jsou pro výkon jeho povolání skutečně nejdůležitější.

Další nesnáze metody dotazníkové spočívají v tom, že každý dotazovaný nerozumí správně psychologickým výrazům dotazníku a může tudíž i jednotlivé otázky chápati nesprávně. Konečně jest sporné, do jaké míry lze odpovědi k otázkám v dotazníku pokládati za správné. Z povahy lidí vyplývá, že se snaží postavití své povolání do světla co nejlepšího. Proto zdůrazňují i takové vlastnosti, které objektivně pro jejich povolání významu nemají. Zvláště děje se tak v případech, kde mají udati stupeň požadované vlastnosti; tu udávají většinou míru největší, na příklad řemeslníci, kteří vyžadují pro své povolání inteligenci alespoň průměrnou. Zjev tento souvisí se etizádostivostí jednotlivců. Z toho důvodu zamlčují takové vlastnosti, které jsou sice pro povolání nesporně důležité, ale se stanoviska společenského spočívá na nich stín příhany. A tak se může státi, že obdržíme někdy seznam požadavků, které nejsou sice určeny pro vysoko kvalifikovaná povolání, jímž však mohou vyhověti jenom velice nadaní lidé.

Může rovněž nastati i ten případ, že objektivitu výpovědi v dotazníku skreslí někdy i nechuť jednotlivce k jeho povolání a tak ve svých odpovědích zdůrazňuje v prvé řadě stránky nepříjemné a pro něho trýznivé, kdežto momenty důležité opomíjí často vůbec.*)

Přes zmíněné nedostatky má však dotazníková metoda výzkumu povolání svou určitou hodnotu. Používá se jí zvláště při výzkumu oněch povolání, která jinou metodou nedají se vyšetřovati vůbec. Platí to zvláště pro povolání akademická.

Blízký dotazníkové metodě jest jiný způsob psychologického výzkumu povolání, totiž metoda ústního dotazování se, kdy psycholog, který výzkum provádí, dotazuje se na vlastnosti důležité v povolání toho, kdo je vykonává. Hlavní nesnáze této metody spočívají v tom, že tento postup vyžaduje mnoho času, jehož lidé v povolání nemají nazbyt. Proto možno tohoto způsobu výzkumu povolání použití spíše jako doplněk k ověření výsledků výzkumu povolání, získaných na základě metod jiných.

Metoda analysy povolání, zakládající se na psychologickém pozorování práce

Tato metoda výzkumu povolání vychází ze zásady, že ke správnému psychologickému posouzení povolání jest možno dospěti teprve na základě přímého pozorování práce psychologem samotným. Zde jest třeba určitý pozorovaný pracovní proces rozdělití na jeho podstatné psychologické prvky a pro každý takový prvek stanoviti skutečně mu odpovídající duševní funkci.

Dalším podstatným úkolem jest najíti pro každou již zmíněnou psychickou funkci míru požadované schopnosti. Dlužno v každém jednotlivém případě uvážiti, zda lze určitou pracovní funkci pokládati i po stránce psychologické za samostatnou jednotku, které jest možno přiřaditi nějakou vlastnost, nebo zda tato funkce může býti stejně úspěšně splněna působením několika duševních vlastností, nebo jejich komplexem. Od správné volby mezi mechanickým nebo strukturálním způsobem analysy jednotlivých případů práce závisí i úspěšnost zjištění pravé psychologické struktury povolání.

Pozorovací metoda analysy povolání vyžaduje velmi dobrých znalostí formálně-technické stránky zkoumaného povolání. Proto musí psycholog již předem dobře obeznámiti se s materiální stránkou povolání. Teprve po splnění těchto podmínek může psycholog úspěšně konati svá psychologická pozorování.

Psycholog musí pozorovati, jak různí pracovníci vykonávají tytéž pracovní

*) *F. Baumgarten: Die Berufseignungsprüfungen, 1928, str. 101.*

funkce a pro případné rozdíly hledati psychologické vysvětlení. Svě závěry o významu jednotlivých vlastností pro určité pracovní výkony musí si ještě ověřovati pozorováním způsobu provádění týchž výkonů lepšími a horšími pracovníky. Velmi mnoho mohou nám vysvětliti ony způsoby, jakými různí jednotlivci vykonávají tutěž práci. Pozorování se musí prováděti co možná systematicky. Dlužno míti na mysli, že konečným cílem analyzy povolání jest sestavení harmonické syntese, to jest podati celkový psychologický obraz povolání.

Metodu psychologického pozorování jest účelno v mnohých případech výzkumu povolání kombinovati s ústním dotazováním se pracujícího, a to ve formě rozmluvy o nejdůležitějších momentech jeho práce. V určitých případech může psycholog tímto způsobem doplňovati a korigovati své vlastní pozorování. Ovšem záleží značně na tom, zda psycholog dovede si získati důvěru a přízeň pracujícího.

Na základě vlastních zkušeností, získaných při výzkumu povolání kovosoustružnického r. 1929 ve Škodových závodech v Praze přesvědčil jsem se o tom, jak veliký užitek může poskytnouti výměna názorů o výkonu povolání s osvědčenými odborníky-mistry a dílovedoucími. V jednotlivých případech postupoval jsem také tím způsobem, že jsem svolal — k objasnění některých sporných momentů o důležitosti jednotlivých funkcí pro jednotlivé podstatné výkony povolání — několik na slovo vzatých odborníků ku společnému projednání podstaty a příčiny těchto rozporů. Společným úsilím podařilo se nám vysvětliti řadu důležitých okolností v kovosoustružnické práci. Tento postup lze označiti za jakýsi druh kolektivní metody ve výzkumu povolání. Bylo by radno podobného způsobu používati i při výzkumu jiných složitých povolání.

Metoda analyzy povolání na základě vlastní práce psychotechnika

Dalším krokem ve zdokonalování metod výzkumu povolání jest pokus analysovat povolání tím způsobem, že psychotechnik učí se alespoň po krátkou dobu určitému povolání, vykonává pak příslušnou práci sám a teprve na základě osobních zkušeností provádí psychologický rozbor povolání.

V tomto případě jde o to, aby úsudek o psychologických požadavcích povolání byl opřen o sebezpozorování. Vyplývá to z názoru jednotlivých psychotechniků, že i nejpečlivějšimu vnějšimu pozorování mohou často uniknouti jednotlivé důležité momenty práce a spletité duševní pochody, jež je doprovázejí. Soudí, že teprve vlastní prací v povolání lze se náležitě vcítiti do skutečných požadavků povolání. Proto někteří psychotechnikové prostě se vyučili onomu povolání, které chtěli psychologicky analysovat. Na př. Benary po roce spolupráce s náčelníkem pilotní školy vyučil se povolání pilota-pozorovatele a teprve na základě takto získaných zkušeností napsal svoji práci o pilotu-pozorovateli. Podobných případů jest známo i více.

Zvláště důkladného pracovního praktického uplatnění dostalo se této metodě analyzy povolání v Sovětském Rusku, kde odůvodnil tento metodologický způsob analyzy povolání zvláště I. Spielrein, nazvav jej stručně „pracovní metodou výzkumu povolání“.*)

V Moskevské laboratoři pro průmyslovou psychotechniku vyučili se psychologové onomu povolání, jehož výzkum měli prováděti. O postupu ve vyučování vedl se přesný protokolární zápis. Později pak srovnávaly se záznamy několika psychologů, kteří pracovali v témže povolání a teprve na základě tohoto srovnání byl sestaven psychogram příslušného povolání.

Pracovní metoda výzkumu povolání má nesporně své přednosti před pouhým vnějším pozorováním povolání, ježto dovede v určitých případech lépe vystihnouti vnitřní dynamiku některých povolání. Nelze však to říci o jejím všeobecném významu. Pro celou řadu složitějších a akademických povolání nehodí se již proto,

*) „Trudovej metod izučeniija professij“, sborník pod redakcí I. Spielreina, r. 1925, Moskva.

že tato povolání nelze si osvojit za krátkou dobu. Může se jí proto použití jen pro výzkum povolání méně kvalifikovaných.

Experimentální metody výzkumu povolání

Existuje značný počet experimentálních metod, jichž možno použití k psychologickému výzkumu povolání. Experimentální cestou můžeme totiž mnohdy přesněji než dříve již uvedenými metodami zjistiti, jakými vlastnostmi a schopnostmi jest podmíněn ten který výkon v povolání a jaký jest vztah mezi jednotlivými schopnostmi. Metody tyto nejsou však ještě dokonale propracovány a nebylo jich dosud systematicky používáno; proto uvedeme zde jen ony, které jsou nejznámější.

Metoda eliminační spočívá v tom, že při výkonu povolání úmyslně měníme působnost jednotlivých duševních vlastností pracujícího, a to tím způsobem, že je zeslabujeme nebo zesilujeme, rušíme nebo eliminujeme, abychom takto poznali, jaký vliv bude míti taková změna duševních podmínek na pracovní výkony.

Metoda korelační. Při této metodě si určíme řadu vlastností, o nichž předpokládáme, že jsou důležité pro vykonávání určitého povolání. Potom vyšetřujeme se zřetelem k těmto vlastnostem více osob, které ono povolání vykonávají. Na to srovnáváme výsledky vyšetřování s praktickým osvědčením se zkušných osob ve výkonu svého povolání. Toto srovnávání provádíme ve formě korelačního výpočtu. Za důležité pro povolání pokládáme jen ony vlastnosti, které vykazují vysokou korelaci s praktickým osvědčením se. Této metody používá se značnou měrou i ku zjištění prognostické hodnoty psychotechnických zkoušek. Má zvláštní význam také i pro stanovení nutného rozsahu zkoušky, ježto můžeme na základě korelačního srovnání omeziti vlastnosti, které trvají vzájemně v těsné souvislosti na nejmenší počet.

Metoda vadných výkonů. Při této metodě postupujeme tak, že zkoumáme v určitém povolání chybné výkony, nebo zjišťujeme příčiny nehod vzniklých při práci a potom na základě jejich analýsy činíme závěry o tom, které vlastnosti jsou nezbytné pro vykonávání onoho povolání.*) Této metody bylo na př. úspěšně použito pro výzkum povolání pilotů *O. Selzem* a *G. Andersonem*, dále *R. Couvéem* pro výzkum povolání železničářů a jinými.

Metoda nejlepších výkonů. Tato metoda stanoví vlastnosti nezbytné pro určité povolání vyšetřováním osob, které se v povolání nejlépe osvědčují. Při výzkumu povolání průmyslových postupuje se obyčejně tak, že se vyšetřují dvě skupiny dělníků, a to nejlepších a nejhorších. Výsledky vyšetření se srovnávají a zjišťují se ty vlastnosti, kterých se právě nedostává špatným dělníkům, ale vyskytují se u dobrých dělníků. Vlastnosti tyto se pokládají za nejdůležitější pro vykonávání dotyčného povolání.

Metoda patologická jest nejmladší z uvedených metod a není ještě náležitě vyvinutá. Název „patologická“ jest třeba chápati tak, že necháváme jednu a tutéž práci vykonávati jednak člověkem normálním, jednak člověkem duševně chorým, jehož chorobu co do druhu i stupně již známe. Z rozdílu v kvalitě, kvantitě a času nutného k provedení práce lze usuzovati jak dalece působí ztráta, nebo porucha určitých duševních vlastností na jakost pracovních výkonů.***) Praktickou možnost použití patologických úkazů při analýse povolání poskytuje rozbor nemocí, vzniklých z vykonávání povolání. Nemoci tyto svědčí většinou o přepínání fyzických a duševních sil a na základě jich můžeme vyvozovati hlavní, a zejména specifické požadavky povolání.

*) Název metody pochází od F. Baumgartenové: Die Berufseignungsprüfungen, str. 123.

**) F. Baumgarten: Die Berufseignungsprüfungen, str. 125—126.